

Марија Демшар

ПИСМА ИЗ ШИДА

Tabernakul 11. 8. 1942

moj!

ko sem jaz
iz tistih jaz
pa nisen
in smetam
slovice,
v vagonu

moj s mo'no

so mi pravi =

На корицама

Сава Шумановић

Берачица носи корџу на рамену

оловка на папиру

Народни музеј у Београду

o bili v

opu'olne

bl... ..

Главни и одговорни уредник
Весна Буројевић

Рецензент
Жана Гвозденовић, музејски саветник

Објављивање ове књиге омогућило је
Министарство културе и информисања Републике Србије.

МАРИЈА ДЕМШАР

ПИСМА ИЗ ШИДА

Превела
Проф. др МАЈА ЂУКАНОВИЋ

Приредиле
Проф. др МАРИЈА СТАНОНИК
ВЕСНА БУРОЈЕВИЋ

Галерија слика „Сава Шумановић”
Шид, 2014.

ПРЕДГОВОР

УСПОМЕНЕ И КОМЕНТАРИ

ПРЕДГОВОР

Марија Демшар, прогнаница из Словеније, провела је ратне године у кући Персиде и Саве Шумановића. У Шид је дошла септембра 1941. и у њему остала до краја рата, до августа 1945. Све време изгнанства писала је својима и тиме, и не знајући, постала сведок живота у породици Шумановић током рата.

Писма из Шида Марије Демшар представљају сведочанство живота девојке у потпуно новој средини, у ратним условима. Писана као сасвим лична, требало је да одрже везу између прогнанице и њене породице. Међутим, чињеницом да су настала у кући породице једног од најзначајнијих српских сликара, Саве Шумановића, постала су драгоцену научна грађа.

Прво сазнање о постојању ових писама Галерија слика „Сава Шумановић” у Шиду стекла је тек 2006. године. Тада је ћерка Марије Демшар, др Марија Станоник, филолог, фолклориста и етнолог, припремајући књигу *Еџнолоџија у њисмима и сликама* коју је 2008. године објавио Етнографски институт САНУ, посетила Галерију и Спомен-кућу Саве Шумановића. У поменутој књизи др Марија Станоник делимично је превела, обрадила и приредила писма и белешке своје мајке које је пронашла тек након њене смрти. Тада су први пут јавности представљена ова писма. Иако се радило о одломцима, систематизованим у тематске целине као што су нпр. *храна, одећа, њослови, Словенци...*, за Галерију,

као установу која баштини највећи број слика Саве Шумановића и поседује изузетно богату историјску грађу, садржај писама представљао је драгоцен аутентичан извор информација о животу Саве Шумановића. Од тада постоји намера да се објави превод писама у целини.

Марија Демшар је поделила судбину многобројних Словенаца које су Немци у Другом светском рату, након окупације, протерали из њихових домова. Шид је тада био под влашћу Независне државе Хрватске. Марија се сплетом животних околности на почетку рата нашла у Штајерској, код брата, одакле је интернирана у Шид. Остатак њене породице остао је код куће у малом месту Забрежје код Жирија где је Марија и рођена 1910. године. Породица Матвежа и Маријане Демшар била је велика, Марија је имала петорицу браће и сестру.

Након завршетка рата Марија Демшар се вратила у Забрежје и убрзо се удала за удовца Франца Станоника. Он је имао двоје деце, а са Маријом је добио још троје. Умрла је 1989. године.

Девојка из Словеније је писала писма својој породици у којима је веома сликовито износила утиске о свакодневном животу и са доста детаља описала своју нову средину. Захваљујући њеним описима куће и послова које је обављала у њој, могуће је у фрагментима реконструисати живот домаћинства Шумановићевих. Од првог јављања у Словенију видљива је њена задивљеност богатством и култивисаношћу породице којој је додељена. Веома прецизно и детаљно је извештавала своје о свему што је по њеним мерилима било значајно. Набрајала је и веома детаљно описивала послове који су јој били поверени, храњење стоке и одржавање куће, описала је кућу и покућство. Веома педантно је побројала тепихе који су очигледно у њеним очима представљали статусни симбол. Писала је о свом односу са другим Словенцима у Шиду, ценама производа на пијаци, берби кукуруза и грожђа. Сестри Францики је писала о поклонима које је добијала од Госпође, како је ословљавала Персиду Шума-

новић. Необичан јој је био и топао однос између Госпође и њеног брата и сестре, те је и о томе писала својима....

Саву Шумановића, Господина, Марија Демшар помиње неколико пута. До детаља је описала његов дневни распоред. Такође, сплетом животних околности и путева она је била и сведок његовог одвођења у смрт. Наиме, Сава Шумановић је рано ујутро 28. августа 1942. године ухапшен у организованој акцији тадашње власти НДХ и заједно са 120 мештана рано ујутро 30. августа стрељан у Сремској Митровици, где и данас почива у заједничкој гробници. О овоме је Марија Демшар известила своје неком врстом шифриране поруке. Била је то прекретница у свакодневном животу породице, о чему сведоче и Маријина писма.

Однос Персиде Шумановић и Марије Демшар развијао се током ратних година. Биле су по свему веома различите: по старости, вероисповести, образовању, социјалном статусу и, додатно, оптерећене језичком баријером. На почетку су биле веома званичне и на дистанци, међутим, тешке животне прилике су их зближиле. Марија није била оптерећена чињеницом да је Персида Шумановић пре свега мајка великог српског сликара Саве Шумановића и да је цео свој живот посветила сину јединцу и његовом стваралаштву, како када је он био жив, тако и после његове трагичне смрти. За Марију је Госпођа личност која доминира у домаћинству, високих моралних принципа, вредна, праведна. Говорећи о њој, Марија није штедела осећања, често ју је поредила са мајком.

Марија Демшар је по сопственом писању пуно научила од Госпође. Персида Шумановић је за оно време била веома образована жена. Завршила је женски лицеј у Бечу и Печују, била је ћерка угледног трговца, са 19 година се удала за Милутина Шумановића, са 20 родила јединог сина Саву. Супруг се рано пензионисао те се млада породица са четворогодишњим Савом вратила из Винковаца у Шид и преузела вођење великог породичног имања. У вођењу домаћинства Персида је очигледно имала велику улогу с обзиром на то да је супруг био болестан. Поред земље, породица је имала

велике засаде винограда, продавала вино и ракију, држала стоку, а у једном периоду Персида је водила и контрактуалну (по уговору) пошту. Познато је да је Персида подржавала сина у намерама да му сликарство постане животни опредељење. Она је приволела оца Милутина да дозволи Сави да студира сликарство, имала је значајну улогу у одласку Саве Шумановића у Париз на усавршавање, она га је посетила у Паризу, а када се разболео вратила га је кући у Шид, ослободила свих других обавеза и омогућила му идеалне услове да ствара.

Од 1937. године када се упокојио Милутин Шумановић, Персида је потпуно самостално водила домаћинство. Марија је у једном писму спонтано назива „командантом”. У рату је поред свих недаћа успела да сачува имање, али је изгубила нешто много вредније, сина јединца. Иако се од тог губитка никада није опоравила, смогла је снаге да оствари заједничку жељу, њену и Савину, и да у Шиду оснује галерију. Умрла је 1968. године у дубокој старости, у 94. години живота. Поклонила је граду Шиду 417 слика свог сина, породичну кућу у којој су слике изложене и 8 јутара винограда да помогне рад Галерије. Тим несребичним чином постала је један од највећих задужбинара међу Србима.

*

* *

У књизи *Писма из Шига* објављен је превод 28 сачуваних писама које је Марија Демшар писала у периоду од 20. септембра 1941. до 10. августа 1945. године, као и превод текста из записника (како назива бележницу) у који је Марија брижљиво записивала све што је сматрала значајним. Књига започиње управо тим текстом, *Записником* о путовању, у коме је Марија прецизно описала свих 10 дана пута, од Словеније до Шида. Завршава се, по жељи др Марије Станоник, такође преводом из исте бележнице, рецептима, саветима и упутствима за домаћинство које је Марија Демшар записала сматрајући да ће јој бити од користи у бу-

дућности и које је понела са собом кући. Свих 28 писама објављујемо преведена, уз уводни коментар у виду успомена др Марије Станоник, која је написала и поједине напомене уз писма, што је на крају сваке напомене и означено. Нека од писама су веома оштећена, није их било могуће у целини прочитати, што је наглашено у преводу. Сва су била цензурисана. Последње писмо Марија Демшар је написала Персиди Шумановић по повратку у Словенију, али га никада није послала.

Материјални докази боровка Марије Демшар у Шиду налазе се и у историјској грађи Галерије слика „Сава Шумановић”. У сачуваним економским књигама домаћинства, у које су дуги низ година систематски уношени сви приходи и расходи („Izdatci – Primitci”), забележени су сви трошкови у вези са Маријом Демшар. Те књиге је до краја живота водио Сава Шумановић. Захваљујући уредно уписаним издацима најбоље се уочава однос породице према прогнаници. На почетку, приликом исплате плате Марија Демшар је уписана као „Словенка”. Веома брзо Словенка добија идентитет и води се као Марија Демшар. Касније најчешће пише само Марија. Њено име уписано је 58 пута. Плата која јој је редовно исплаћивана, повећавана је неколико пута. Од почетних 200 порасла је на 1.000 куна. Поред плате Марија је добијала гардеробу, обућу, имала је посебно плаћене лекарске услуге. Зато не изненађује што себе доживљава као члана домаћинства, понављајући у сваком писму да је добро, фасцинирана је хлебом, не оскудева у храни. Нарочито у сваком писму, истичући доброту Госпође, Марија педантно наводи поклоне које је добијала од ње. У писму бр. 5 од 4. јануара 1942. дословно пише својима: „У животу нисам овако живела.” Ове речи потврда су широкогрудости једне угледне српске породице, коју у потпуности представља Персида Шумановић, да прихвати девојку која се у иностраној средини нашла у невољи.

У историјској грађи Галерије сачувана је и цедуља са, Маријином руком исписаним личним подацима. Вероватно је написана одмах по њеном доласку у кућу Шумановиће-

вих, Персида ју је сачувала, а у историјску грађу Галерије доспела је након Персидине смрти.

На крају, напоменули бисмо да је прича о девојци из Словеније, писмима, уметнику и ратним годинама у Шиду, инспирисала режисера Николу Лоренцинија. Уметничко-документарни филм „Сликар и берачица грожђа” снимљен је на основу сећања Марије Демшар које је испричала својој кћерки. Марија се сећала како јој је Господин једном рекао да стави корпу на раме и да му тако позира. Др Марија Станоник препознала је по фигури и ставу своју мајку као једну од девојака на Савином триптиху „Берачице”. Као што је Сава Шумановић завршивши овај триптих отишао у вечност, тако је и девојка из Словеније, прогнаница насликана на триптиху, на неки начин заувек остала у Шиду.

Захваљујемо се ћерки Марије Демшар, др Марији Станоник, која нам је љубазно уступила права да преведемо писма на српски језик и тиме их у целини учинимо доступним широј јавности. Она истраживачима Шумановићевог дела пружају могућност даљих различитих анализа којима би се употпунила сазнања о животу и раду овог великог српског сликара. Њихов значај препознало је Министарство културе и информисања Републике Србије коме се такође захваљујемо.

Весна Буројевић

УСПОМЕНЕ И КОМЕНТАРИ

Када би код нас покуцао на врата неко ко је говорио српски или хрватски, наша мама би га питала одакле је и да ли зна где је Шид.

Волела је да објашњава да је у том сремском граду провела четири ратне године, од 20. септембра 1941. до 10. августа 1945. Увек би дирљиво наглашавала да јој у тим тешким временима није недостајао хлеб. Напротив. Тако белог и тако лепо надошлог није јела ни пре ни касније.

Током најхладнијих зимских дана када би ишла у цркву, мама је испод капута облачила виноцрвени вунени комплет од постављене сукње и џемпера. Неком приликом је на питање одакле јој та одећа, која је у нашим крајевима била сасвим особита, одговорила да јој је то дала „Госпођа из Шида”. После двадесет година комплет је био толико похабан да је могао да се носи само још код куће, за рад, а кад су почеле да се појављују рупе ја сам га распарала. Од тако добијене вуне, у комбинацији са обичном, домаћом неообојеном вуном, исплела сам у средњој школи свој први пуловер. Чувам га и дан-данас, сада више као успомену на мамин поклон из Шида. Лепа виноцрвена доја вуне од првобитне одеће није ни до данас изгледела.

Друга ствар која је у нашој кући подсећала на Шид, било је украсно јастуче. На врху је извезена корпица са цветним аранжманом, а са доње стране је штампана тканина са цветним узорком. Мајци га је дала Госпођа за пут из

избеглиштва кући, како би јој путовање било пријатније, мекше, праћено њеном добротој. Ово јастуче још увек чувам као успомену на обе добре жене.

Трећа успомена из материјалне културе остала је у маминој родној кући у Забрежју. Столица која никако није пристајала другом кућном намештају. За њега је била превише „нобл”, грађанска. Неком приликом сам ипак питала маму откуд се код нас обрела ова столица. Остала сам без даха кад ми је одговорила: „Ову столицу ми је дала Госпођа да бих могла да седим на њој у сточном вагону, кад сам се враћала кући.” После смрти њене маме, мајке, како је наша генерација још оловљавала даке, столица је доспела у нашу кућу. Кад је и мама умрла, желела сам да спасем столицу од несреће да заврши у ватри.

После посете Спомен-кући Саве Шумановића у Шиду одлучила сам да столицу, коју је Госпођа дала Марији Демшар како би могла достојанствено да седи у сточном вагону, поклоним, тј. вратим у кућу из које је однета. Службени поступак није завршен довољно брзо да бих столицу предала Галерији слика „Сава Шумановић” приликом наше прве посете Шиду октобра 2008. године, када смо у Галерији представили књигу *Еџнолоџија у џисмима и сликама*. Ова писма сам најпре обрадила у књизи *Чеџири мајке – једна љубав. Прича једне џородице*, Љубљана, 1997, коју је објавило Словеначко етнолошко друштво. Мама није дочекала књигу о Шиду написану на основу њених писама, објављена је једанаест година после њене смрти.

Део књиге *Чеџири мајке – једна љубав. Прича једне џородице*, који се односи на моју мајку, преведен је на српски језик и уз подршку Етнографског института САНУ у Београду објављен је 2008. године под насловом *Еџнолоџија у џисмима и сликама*. Тада сам Шид посетила са братом и сестром, дакле ту су били сво троје деце Марије Демшар, као и други посетиоци из места Жири. Посетили смо и гробље на коме почивају брачни пар Милутин и Персида Шумановић и видели да је на истом споменику уклесано и име њиховог сина, академског сликара Саве Шумановића,

који је сахрањен у заједничкој гробници у Сремској Митровици. Хор из Жирја је на гробљу отпевао песму Јакоба П. Галуса „Видите како умире Праведник”. Упалили смо свеће и на гроб положили цвеће које смо донели из Словеније.

На самој промоцији књиге *Еџнолоџија у њисмима и сликама* рођена је идеја да се штампају и целокупна писма Марије Демшар. То се сада остварило. Књига представља успомену на више од 70 година од трагичне смрти Саве Шумановића и успомену на његову мајку Персиду Шумановић.

У писмима Марије Демшар и оригиналним белешкама детаљно је описан њен рад и живот у кући Шумановић. У њима је ова млада Словенка сачувала јединствене податке о последњим годинама сликаревог живота и жалости његове мајке Персиде после његове смрти.

Књига *Еџнолоџија у њисмима и сликама* представљена је у октобру 2009. године и у Жирију у Словенији.

За столицу је ваљало сачекати потребан документ. Пољубила сам је на растанку и предала је представницама Галерије слика „Сава Шумановић” у јесен 2010. године, кад је у Београду одржана промоција књиге *Еџнолоџија у њисмима и сликама*, у присуству тамошњих Словенаца и представника амбасаде Словеније у Београду.

Марија Демшар се већ после пола године по повратку из Шида, фебруара 1946. године удала за удовца Франца Станоника. Брижљиво је чувала све што је било у вези са Шидом, све што је из Шида донела са собом. Поред наведених предмета који су чинили успомене из Шида, сачувала је и своје белешке. Марија Демшар је одрасла на планинском имању у селу Забрежник, у породици без оца, који је погинуо у Првом светском рату у Тирољу. Њена мајка је тешко хранила седморо гладне деце. Зато није могла да им приушти неко посебно школовање. Међутим, побринула се да се сви синови оспособе за неки позив: најстарији је завршио пољопривредну школу, најмлађи је био кожарске струке, а тројица између њих били су обућари, јер је оближње место Жири тада било цењено пре свега по бројним обућарским задругама и занатлијама. Млађа ћерка је похађала школу за

домаћице, док је старија, Марија, имала само кућну обуку. Међутим, чланство у црквеним друштвима је у то време младима било од значајне помоћи у стицању образовања и проширивању видика. То је вероватно и Марију Демшар подстакло да се храбро и отворено укључи у нову средину и подреди се околностима које није могла да избегне.

Навику да бележи напомене и утиске Марија Демшар је имала још код куће. Први познати записи налазе се у малој свесци тврдых корица и датирају из времена доласка у братово домаћинство у Штајерској, када је записала: „23. марта [1941] дошла на Штајерску веома лоше расположена, Мама ме је приморала.” У једној јединој реченици сажети су веран документ и речито лично расположење.

Друга оваква сажета информација несумњиво је записана на самом путовању у Шид.

*Рајхендурї:
Не ђроливај ђорке сузе
у њаїњама и њешкоћи,
када сїиїну њешки саїи
само ће њи Бої њомоћи.*

Да ли је овај мото Марија Демшар сама изнедрила, или га је чула од бројних несрећних сапутника и сапутница, ко би то знао?

У наставку је додала податак: „од Загреба даље Хрватска, у Славонију: Славонска Пожега у Шид. (14. септембра 1941) Мици Демшар.”

Марија у Шиду наставља да бележи све што је сматрала интересантним у свеску тврдых корица коју је највероватније купила у Шиду. У њу је на предстраници записала потписана као „Помоћница код Госпође (Персе Шумановић) Шид”: „Сликала сам се на свој 33. рођендан у Шиду. 6 слика [кошта] 260 дин.”

Годину дана раније је у исту свеску, танким пером које је умакала у мастило, записала успомену на долазак у Шид. То је заиста прави правцати записник, како је и

насловила кратак резиме десетодневног путовања, од 10. септембра, кад је била протерана из Церовца, бр. 4 у Штајерској, до 20. септембра 1941. године, кад ју је госпођа Персида Шумановић довела у кућу на свом имању, у дом једног од највећих српских сликара Саве Шумановића. Како се види из самог *Зайисника*, забележила га је или преписала однекуд 20. фебруара 1942. Касније, Марија Демшар је у исту ову свеску почела вредно да записује кулинарске рецепте и неколико различитих рецепата који се односе на чишћење и сређивање соба, постављање стола за свечани и свакодневни оброк, кување сапуна и друго.

Већину писама из Шида Марија Демшар написала је члановима своје породице (мајци, браћи, сестри) у родном крају. Управо ова писма представљају најзначајнији део Маријине писане заоставштине. Сачувано их је 28. Од тога је 10 писама, 17 дописница и једна разгледница. Нека писма су доста оштећена, поцепана или издледела, неки делови су нечитки али, и поред тога, она су прворазредно сведочанство и извор података о животу у дому Саве Шумановића последњих година његовог живота, а затим и о животу његове мајке Персиде када је остала сама на великом имању.

Само два писма имају сачуван коверат. Седам дописница је оштећено приликом отцепљивања поштанских маркица са њих. И са једине сачуване разгледнице марка је отцепљена, али сама разгледница није оштећена. По видљивим печатима на писмима знамо да су сва била цензурисана.

Прву поруку из изгнанства Марија Демшар је упутила на дописници из логора у Славонској Пожеги. Писала је рођаци Терезији Новак, у Врхники, која је тада била у саставу Италије. Сва остала писма и дописнице послала је из Шида својој породици у Забрежник код места Жири. Последње писмо написала је по повратку кући 1945. године Госпођи, али га из непознатих разлога никада није послала.

Више се никада нису виделе.

Проф. др Марија Сиџаноник

Марија Демшар 1943. године

исељена л[ета] 1941
10 септембра¹

Записник!²

лета 1942

Из родног дома 23. марта 1941. у Штајерску. У Штајерској сам била до 10. септембра 1941. године.

Штајерска Церовец 10. септембра 1941

Од куће 10. септембра 1941. Била је среда ујутру. У пола 4 позвао ме брат Јакоб да дођем до прозора. Одмах сам се одазвала и погледала кроз прозор. А крај прозора је стајао немачки војник. Одмах сам знала шта ће бити. Уплашена почињем да прикупљам шта знам и уmem. Наравно, помаже ми и брат како уме и зна. Брат Јакоб ми је припремио доручак: млеко и хлеб, тера ме да једем, а ја нисам могла, не иде ми, једноставно сам отишла до комшија да се поздравимо. Брат ме прати до пута, носи мој мали пртљаг [са] одећом. Стижемо до комшије Ројца где се спрема 12-члана породица. Старије ћерке Ивана и Фаника. Фаника ми нуди шољицу кафе, одбијам, али ипак узимам и пијем;

¹ Дописано касније, што се види по употреби хемијске оловке. – *Најомена М. С.*

² *Записник* представља препис бележака са десетодневног путовања Марије Демшар из Церовца у Шид, од 10. до 20. септембра 1941. године. – *Најомена М. С.*

код куће нисам претходног дана ни вечеру кувала, вечерала сам мало млека и хлеба.

Веома тужна, посматрам их како тумарају тамо-вамо: најмлађе дете 2 године, старија 18 година. Било ми је веома жао да напустим комшије, брата, лепе краве, 4 дана старо теле и два прасета, веома здрава, тешка око 30–40 kg. Комшијама сам се лепо захвалила, учинили су ми пуно доброга. Нека им Бог богато узврати.

Страшно сам волела да радим. Њиве тако лепе, благо тако лепо, кукуруз, кромпир, просо, пасуљ, купус, шаргарепа, ротква. Имала сам салату, јако крупне тикве после кукуруза.

Дакле, идемо сви заједно, комшије Ројцови и ја.³ Јознлов Франц нам је довезао пртљак до пута. Наравно, са нама иде и немачки војник и један његов преводилац. Поред пута нас чека велики аутобус и пуно других људи. Смештамо се у ауто. Овде су била већ три немачка војника и пртљак са нама. Возимо се у Св. Јуриј, затим према Цељу. У Цељу су биле читаве гомиле кофера и пртљага и исељеника – 11 аутомобила. Возимо се из Цеља према Римским Топлицама, Севница. У Рајхенбург⁴ смо стигли у подне. Тамо су нам дали ручак у подне и вечеру. У Рајхенбургу смо били 2 ноћи. Дана 12. септембра 1941. крећемо. У Рајхенбургу је ливада била пуна људи. Настављамо пут 12. [септ.]. Увече су нам дали вечеру пре него што смо кренули.

Возимо се према Сиску, Чапраку и даље према Загребу. У Загребу смо ноћу добили белу кафу и хлеб, колико је ко хтео. Возимо се према Славонији у Хрватску.

Сада смо у Славонској Пожеги. У баракама има 500 људи. Бараке су дугачке око 110 корака. У једној бараци има 500 људи, смештени смо у три бараке. Прве ноћи је у баракама током ноћи била стража, да не буде неког нереда.

³ Марија је од марта 1941. године живела код брата Јакоба у Церовцу, Штајерска. Одатле је, у оквиру немачке акције расељавања становништва, прогнана, док је остатак Маријине породице живео у родном селу, Забрешник код Жирија. – *Найомена М. С.*

⁴ Данашња Брестаница. – *Найомена М. С.*

Прва ноћ је била тврда; мене су жуљали неки лонци по глави. Заједно сам са комшијама, неко време смо се шалили, неки су спавали, неки су гунђали колико има бува. Рекли су да ови што спавају имају лимену кожу.

14. септембра 1941. били смо на 2 словеначке свете мисе. Свештеник је одржао и мали говор. Сви су почели да плачу, а онда је почео и он. Тиме је завршио.

Много нас је било на причешћу током мисе. Сијало је сунце и падала је ситна киша. Воду за умивање пустили су нам само у подне. 16. септембра крећемо даље, увече возом у 7 сати. Возимо се целу ноћ. У Славонској Пожеги нас деле на више група. Ми, 200 нас има, у Шид, Сисак, Грубично Поље, Славонски Брод, Осијек, Сарајево. Возили смо се 110 km. Ми смо у Шиду. Дошли смо у Шид 17. септембра у 7 сати ујутру. Сељаци су товарили шећерну репу у воз. Избројала сам их око 40.

Данас је већ 19. септембар, већ 3 ноћи смо увече на слами. Има нас још 30 Словенаца заједно.⁵

20. септембра 1941. почела сам да радим. (Увече) сам дошла 19. септембра. Код куће је (Госпођа⁶) удовица и њен син и куварица и једна служавка, 17 јој је година, Ката.

Данас је 20. фебруар, ја сам 5 месеци овде код Шумановића, Шид.

Ката је била само 1 месец кад сам ја дошла, била је веома зајебанска девојка.

А куварица је паметна жена, има 45 година, лепо се слажемо.

20. фебруара 1942.

Мици Демшар

⁵ За време окупације у Шиду је боравило 70 Словенаца. (Сима Томовић, *Монографија Шиде*, Општински одбор савеза бораца Шид, 1974, 229–230.) – *Найомена В. Б.*

⁶ Марија Демшар је у време преписивања *Зайисника* тако ословљавала Персиду Шумановић. – *Найомена В. Б.*

ПИСМА ИЗ ШИДА

1

Драга рођако!

Најлепше поздрављам Вашу породицу. Налазим се у Хрватској, у логору.⁷ У среду, 10. 9. [1941] одвели су нас са осталима у Рајхенбург. Тамо смо провели две ноћи. У четвртак, 11. 9. увече одвели су нас у Хрватску, у Славонску Пожегу. Молим да, ако можете, обавестите моје да сам овде, јер ја не могу. До сада је некако ишло, не знамо за даље. Док још добијамо довољно хране. Има нас јако много познатих људи заједно. Још једном поздрав свима.

Мици Демшар

⁷ Дописница је адресирана на сестру од тетке Терезију Новак из Врхнике, тадашња Италија, вероватно из разлога што је Марија хтела да заштити своје ближње. Послата је из Славонске Пожеге из логора. – *Напомена М. С.*

2

Хрватска 21. септ. [1941]

Драги моји сви!

Јављам вам да сам јуче стигла на стално место.⁸ Људи су веома љубазни. Округ је Банат.⁹ Годину дана нисам видела овако фини хлеб. Не гладује се нимало. Тек данас видим колико је потребно образовање и лепо понашање.¹⁰

Да ли је писала Ројц Ивана и послала своју адресу да је пошаљете мени?

Завршавам и све вас лепо поздрављам.

Сада шаљем адресу

Адреса

Д. М.

Сава Шумановић

Шид

Хрватска

Молим одговор!

⁸ Прва дописница коју је Марија Демшар послала из Шида је на адресу мајке. Демшар Марија, Vas Zabrežnik 6, Pošta Sairach/Žiri Kranjsko. – *Найомена М. С.*

⁹ Марија Демшар тада није знала где се тачно налази. – *Найомена В. Б.*

¹⁰ Марија Демшар се нашла у средини другачијој од оне из које је дошла. Персида Шумановић је пре удаје завршила женски лицеј у Бечу и Печују, Сава Шумановић је дио академски сликар. – *Найомена В. Б.*

3

16. 12. 1941.

Драги брате!

Примила сам твоју дописницу. Најлепше ти хвала за њу. Мени је овде добро. А нисам мислила да ћемо стићи овако далеко. У Шид нас је дошло 202 (двеста 2) Словенаца из Штајерске. Није нам досадно. Недељом се сакупљамо да бисмо поразговарали. Ја храним прасиће и чистим собе, и у кухињи помажем куварици. То ми није тешко; а хране има доста. Нисмо гладни; сваки дан имамо веома добру супу, месо у подне и увече; колаче печемо сваке недеље.

Из Штајерске је стигло 29 транспорта. Успут смо добијали довољно хране. Кренули смо 10. [септ.], а 20. [септ.] сам овде почела да радим. Још увек жању пшеницу. Хлеб је онакав какав је био код Поточника¹¹: полубео; имам га довољно за јело. Пеку га исто као и код нас: раније умесе са квасцем.

Ниси ми рекао колико је израсло просо и колики је кукуруз, јер је било тако лепо време, колико пасуља и салате, то сам толико волела; и о шаргарепи и прасићима нешто кажи нешто. Кажеш да си био болестан. Шта ти је било? Мени је овде сасвим добро, али мисли су ми код куће. Куварица је јако паметна жена. Добро се слажемо. Ја учим.

¹¹ Поточник је име најнапреднијег и најугледнијег домаћина у Жирију. – *Найомена М. С.*

Све што је питам лепо ми објасни. Теже ми иде писање. Имам доста посла. Каже Госпођа, да морамо да научимо брзо брзо и лепо. И јако је строга.

Све вас лепо поздрављам. Желим вам веселе Божићне празнике и да буде заиста срећна нова година!

Позивам вас на свињокољ, заклали смо 5 дебелих свиња.

18. 12. 1941.

Драга Сестро, Мама и сви код куће!

Францка, теби и брату се захваљујем за карту. Ја сам сасвим добро.

Да мало боље опишем како ми је. Ујутру устајемо у пола пет. Ја прво идем у собу код Госпође да подложим. Затим идем да поспремим свој кревет, донесем воду, а затим идем да нахраним свиње. Наравно, свиње једу само кукуруз. Свињце морам сваки дан да пометем метлом; кад поједу кукуруз дајем им кувани напој и положим сламу. Тикве и кукурузно брашно поквасим. У сваки оброк до пола умешам тикве, кукурузно брашно и топле помије из кухиње. У сваком свињцу су два корита, фина, цементна, један за напој и други за кукуруз. Кукуруз увече ставим да се греје. Кад завршим посао код свиња, очистим Господину ципеле. Тако сваки дан. Затим доручкујем у 8 сати пола литра кафе и хлеб. Онда идемо у собе. Прво очистим под метлом, тепихе савијем и очистим, затим испод ормана обришем крпом обавијеном преко метле, затим обришем прашину са стола, ормана и столица у целој соби, а на крају фино обришем под, затим наместим тепихе и донесем воду у лавор. Дрва у собе уносим увече, кад је мрак.

У пет соба су теписи. Сваке недеље једанпут, петком, сваки пут у петак, и у суботу и среду иде Госпођа на пијацу, пола сата удаљену, онда сваки пут идем ја да донесем шта

Сава Шумановић

Персида Шумановић

је купила: кромпир, салату, месо за супу, шаргарепу, рен, павлаку, цвеклу, келерабу, спанаћ, сир, јаја, иако и сама има 42 кокошке. Сада их је куварица заклала, не знам, једно 10, и све ногице скине, стави да се кувају и стави на сто. Ја нећу ногице. Све мора сама да оглође, често се смејем, кришом, да ми не замери. Иначе је вредна жена, поштена, дебела, сва клизи, мало је нижа од мене, руске крви. Њена мајка је била Русиња. Све у свему је добра жена. Заједно једемо у кухињи само из тањира. Господин и Госпођа једу одвојено у соби. У оној соби где једу Господин и Госпођа има један прозор дуг 3 метра и 2 метра висок, и завеса. Сада видим како се таква завеса користи. Има и наше чипке, наших производа, нашег хеклања. Око 11 сати сам слободна у собама.

Господин се купа свако јутро. Тек у 10 сати доручкује. Свако вече му доносим воду кад се смркне. Ујутру је између 10 и 11 сати износимо напоље, док он иде сам у шетњу. За то време ми донесемо воду и дрва. Дакле ја у 11 сати ужи- нам. За ужину имам 5 минута времена. Кад ужинам, идем са две канте по воду. Усред града, око 300 корака удаљен налази се водовод за пиће и кување. Воду за прање судова

имамо испред куће, из бунара. Кад дођем, кад донесем воде, брзо брзо идем у кухињу да перем судове.

Кад оперем судове, идем у собу спремити за ручак, ми кажемо косити [ужинати¹²], Хрвати¹³ кажу ајди ручати, и спремам сто за ручак: донесем 8 тањира, 6 кашика, 5 ножева, 5 виљушака и салвете. Затим са куварицом донесем две чаше за воду на сто и бокал воде, затим ми куварица стави на тацну шта ћу да носим: сваки дан је супа од меса, у подне и увече је месо; омлети, сарма, купус; качамак кувамо око 5 пута недељно, лазању односно резанце суве, без воде. Сваке недеље у подне куварица и ја добијемо свака по 1 тањир колача за поподне, најчешће питу. Затим, кад завршимо ручак, опет ја један сат перем судове, до 3 сата и донесем дрва. Ложимо храстова дрва, цепанице и клипове кукуруза, увек тако. Од 3 h сам слободна. Кухињу оридам сваки дан.

Судове треба прати: прво беле, порцелан, 2 од млека, 3 друго, остало. Кашике фино изрибати после сваког оброка, опрати, плакнути, обрисати и осушити.

Ципеле, каже Госпођа, треба: прво ножем блато уклонити, 2 оштром четком, 3 намазати, 4 гланцати, 5 крпом. Сваки дан морам овако.

Понекад преварим, кад ме не види. Говори као доктор. Кад сам далеко 10 метара, чујем је, гласно.

Прасића сада имамо 19: 8 малих, 4 месеца старих, средње великих. И 1 велику крмачу. Она ће се опрасити не знам када. И још 3 товимо за продају. Заклали смо их 5. Госпођа ће 300 kg масти оставити за кућу, остало ће продати.

На пошту идем само ја, ујутру по новине, претплаћени су сваки дан на *Хрвајски лисћ*¹⁴.

¹² Дијалекат из Жирја. – *Найомена М. С.*

¹³ Марија Демшар наравно мисли на Србе, али се изражава у складу са тадашњом политичком управном ситуацијом. Шид се налазио у Независној држави Хрватској. Сва њена писма била су цензурирана. – *Найомена М. С.*

¹⁴ *Хрвајски лисћ* – један од најважнијих дневних гласила у Независној држави Хрватској, излазио у Осијеку. – *Найомена В. Б.*

Господин је јако фини, мало са мношвом говори. Иначе је веома уљудан и љубазан човек. До поште имам 100 корака, и носим хлеб да се пече код пекара. Ма не могу да вам објасним како фини, високи хлеб овде пеку, сваки пут гледам какве хлебове носе кући од пекара, висок, део, фино запечен. Печемо га исто као и код нас. Најпре умесе са квасцем. Једем доста хлеба. Госпођа каже да сам лепша¹⁵ него што сам била, да би се мама радовала кад би ме видела. Каже: „Само једите, Бог нам је дао зато да једемо.” Има обичај да каже: „Бог свети зна, Бог свети зна.” Да искрено кажем, и она и син су православне вере.¹⁶ Још увек беру кукуруз, довели су га 118 пута. Не знам колико дана ће још трајати берба. Сада сам ја доста тога рекла, па могу и да питам понешто. Како је код куће? „Да ли је све здраво на вашем дому”, кажу Хрвати. „Но како је, шта радите”, говорила је Шемоникова Павлинца, „зашто тако звони?” А ево сада и ја слушам то. Морам мало да се нашалим, насмејем кад се сетим. Опростите.

Сада вам желим веселе Божићне празнике и благословену срећну нову годину, да све буде заиста срећно.

Све вас и комшије лепо поздрављам. Мени је сасвим добро. Нисам гладна. За Светог Николу сам добила 200 дина.¹⁷

Марија ме још увек није напустила, изнад кревета имам баш лепу Маријину слику на којој држи Исуса у наручју.

¹⁵ Марија се очигледно мало угојила. – *Найомена М. С.*

¹⁶ Овде Марија Демшар једини пут својима помиње да живи у православној, српској кући. – *Найомена В. Б.*

¹⁷ Марија се изражава у динарима иако је у Независној држави Хрватској од 30. 11. 1941. куна законито средство плаћања. Персида Шумановић Књигу домаћинства води у кунама. – *Найомена В. Б.*

4. 1. 1942.

Драги сви код куће!

Данас је 4. јануар. Свеједно вам још једном желим срећну нову 1942. годину, да нам Бог да среће, да сви будемо срећни. Молимо се, ја и ви код куће. Од брата Јакоба сам добила писмо које је послала Пепа из Ровта, односно Јожефа из Соповта. Најлепша хвала за то. Веома сам срећна кад од куће добијем неку пошту. А онда ми и није досадно. Моје мисли су само код куће.

Са куварицом се [*нечийко*] колико ми воља, и храна је јако фина, у подне и увече месо, две врсте.

Иначе сам као и обично. Здрава сам, а и вама желим од Бога здравље у души и телу. За Нову годину смо код господина Габровшека слушали радио. Један Словенац који живи овде у Шиду већ 10 година, обућар по занимању. Има радио. Окупљамо се недељом увече, дођемо ми Словенци, али не знам тачно колико има нас Словенаца у граду. Нас је сада дошло двесто двоје, али су нас поделили по општинама ван града (у Осијек, Сисак, Грубично Поље, Мостар Сарајево, Славонски Брод и тако даље). А нас Словенаца из Штајерске је дошло укупно 31 транспорт.

Госпођа ме зове само Марија. Иначе ми је сасвим добро. У животу нисам овако живела. А свуда ионако мора да се ради, ако човек хоће да живи поштено. Ја помажем само у собама и у кухињи и храним свиње. Сада их имамо

мало, само 18; око њих имам посла један сат ујутру и један сат поподне. Да сама то не радим, не бих веровала како мало једу. Има их 7 који имају 90–40 kg, а донесем им 3 литра кукуруза. Кад поједу кукуруз, онда им дам брашно и куване тикве, а онда их напојим. Напојим их са око 7 литара и готови су. Једна крмача сада има младе. Има их 6. Опрасила их је о Светом Силвестеру (31. 12).

Иначе је овде све на тачкице,¹⁸ месо 36 дин., јаја 4 дин., кромпир по 5 дин., главице купуса по 5 дин.

Из Штајерске нисам добила никакву пошту ни од кога. За Божић сам добила 200 дин. Дала је Хрватска од Црвеног крста. Госпођа ми је купила једне папуче за Божић, а и иначе брине о мени као моја брижна мајка. Стално ме грди да се нисам довољно обукла. А ја се добро обучем кад је хладно.

Снега овде има за нека три прста. Данас су у граду затворили 18 младића, јер су се бавили комунизмом и правили неред. Да додам и да су 31. децембра овде у кухињи радници и раднице окрунили 5 кола кукуруза. Ја нисам ниједан клип, иако су укупно довели 132 кола. Ове године су посејали 18 јутара пшенице. Винограда 15 јутара.

За одело, два капута ми је јако жао и ципеле, тако fine, јаке, лепе, данас сигурно вреде 800 дин.; да ли ћу их још добити или не. Нека ми Бог да срећу, а новац ми не фали. Само не могу ништа да купим. Једне панталоне и једну кошуљу купујем већ три месеца, и не могу да добијем одговарајуће, кажу не могу ништа да набаве. Госпођа ми је купила већ три пара ципела, али све заједно не вреде колико једне оне моје код куће. И хаљину ми је купила, један џемпер и два пара зимских чарапа.

Сада сам се већ мало навикла. А првог месеца ми је било јако тешко, јер нисам знала да говорим.¹⁹ Заклали смо 5 свиња. Госпођа је оставила 300 kg масти за кућу, а продала је још 5 дебелих [свиња].

¹⁸ Колоквијални назив робноновчаних бонова који су се користили у време окупације. – *Најомена В. Б.*

¹⁹ Марија Демшар није знала да говори српски језик. – *Најомена В. Б.*

Шта има ново код куће? Мајко, јесте ли оздравили? Не треба да сте тужни због мене, још ћемо се радовати заједно, мени овде уопште није лоше. Госпођа ме много воли, поштеног човека свуда воле. Бог је праведан, ово је само једно тешко искушење за нас у данашња тешка времена. Најлепше вас молим да ми пошаљете адресу од брата. Читко напишите и тачну адресу и када сте ви мајко и оче рођени, знам отприлике, али не знам сасвим тачно. На свети дан ми је дозволила да идем на свету мису. А Госпођа иде сваке недеље. Овде имам неких 300 корака, и жао ми је у срцу кад сваке недеље чујем кад звони. Сада завршавам ово моје лоше написано писмо и све заједно вас још једном поздрављам: лаку ноћ.

Марија Демшар

Моја тачна адреса, округ
М. Де. Сава Шумановец 142 Сријем Хрватска

6

Шид 20/4/42

Драга Мама, сестро и сви код куће!

У првом реду вас све заједно најлепше поздрављам.

Немам ништа посебно ново да вам пишем. Све је као и обично, морам да кажем да сам доста добро за данашње прилике. Здрава сем, хвала Богу. Имам доста посла, ноге ми се неће укочити, јер по читав дан морам да трчкарам тамо-вамо. Само је време јако кишовито. Стално пада киша, како овде кажу. Мало смо још орали. Госпођа веома кука, кад је овако кишовито време. Ору мотором или коњима. Сада је Госпођа купила 1 пар коња, дала је 34 хиљаде дин., а осредњи су, нису највећи.

Ове недеље смо крунили кукуруз два дана, прво су га одвезли на железничку станицу. Наравно, нисам ја крунила, други радници су. Ја само поспремам собе, храним свиње и помажем много Магдалени у кухињи. Госпођа је стално била поред радника, да буде командант, и Господин је био. Али Госпођа више газдује. Господин је академски сликар и само слика у својој соби. Кукуруз су крунили мотором, такође два дана, 3 хиљаде 700 дин. је платила моторе и раднике. Од живине сада имамо 5 крава, 6 коња, 3 јунца, 15 свиња и 40 кокошака. Госпођа има 3 слуге – овде их зову кочијаша. Имају своје куће. Сва тројица имају око 50 година, један има 55 година, а двојица око 50. Један је

Урош, један Марко, а један Никула²⁰. Сваки има своје коње, имају по три пара. Господин још увек једе грожђе, сваког дана пун тањир. Госпођа каже да сад га више нема много, једе и трешње, крушке, јабуке, све има у теглама. Има још 8 тегли бораније, мармеладе, парадајза, першуна има; целе зиме смо имали за супу од меса. Салату смо већ два пута јели; купила је на пијаци 2 за динар. Кромпир је по 5 дин., бело брашно 30 дин., али га и нема, павлака 20 дин. пола киле и пола литра. Кажу да је у Загребу бело брашно по 100 дин. kg.

Госпођа 200 дин. за Ускрс ми је купила хаљину, неку за сваки дан, по 65 дин. 4 и по метра, једне чарапе и једну белу кошуљу, за хаљину исто каже да ће је она платити.

Добила сам од брата Ивана једно писмо из Француске. Каже да и тамо преживљавају овакве доживљаје какав сам ја имала.²¹ Каже да је страшно гадно време,²² да се теши тиме што ће лето бити лепше, разумете ме. Људи овде већ једва чекају да се ускоро смири. Сада више не знам шта да пишем.

Још и то да у Шиду има око 1.500 кућа, да није баш највећи град. Из Шида је најближе место Гибарац, има 3 km, Беркасово је 4 km, Вашица 5 km, а Товарник 7 km.

Да опишем мало и кућу, какве су собе и кухиња.

Овде, одакле вам ја сад пишем је кухиња, има један сто, једна стелажа висине 2 метра, пуна посуђа: лонаца, шерпи. Поред стелаже је креденац, исто висок, и више од 2 метра, пун порцелана, тањира и различитих куварских машина, за пасирање кромпира, машина за млевење ораха. Из кухиње се иде у једну мању собу где спавамо куварница и ја, тамо су два кревета и један сто. Изнад мог кревета је Маријина слика; у наручју јој је Исус и живо ме гледа, прати ме погледом док се крећем. Улаз је мали. У улазу

²⁰ Марија мисли на радника Николу. – *Најомена В. Б.*

²¹ Марија неће отворено да каже да је била прогнана. – *Најомена М. С.*

²² Марија користи израз „гадно време” као шифру за несигурна времена. – *Најомена М. С.*

расте 8 биљака у саксијама, дршљан на зиду, зеленило. Испред куће има 8 цементних степеница. Иза улаза су канцеларија и трпезарија. Госпођа и Господин у тој соби једу. На поду су плочице, као у цркви у Жирију. Прозор у тој соби дугачак је 3 метра, а висок два метра. Изнад њега виси велика завеса, бела, јако лепа. Из те собе даље иду улаштен под, жути под, једна је мала, већином су у њој ормани, теписи, а Госпођа има и лавор за умивање. Из те собе се иде у Госпођину спаваћу собу, ту су два кревета, један канапе, диван и теписи. Из ове собе се иде у собу која је сва у сомоту, модеран креденац, огледало, висок сточић са огледалом, исто теписи, а са друге стране је велика Господинова соба, као да је Господинова радионица (теписи)²³. Иза ње је још једна Господинова спаваћа соба, у њој су два ниска ормана, један висок, два огледала, један кревет и теписи.

Испред куће је велико двориште да могу да окрећу запреге. С једне стране дворишта налазе се магазин и подруми. Са друге стране су подруми, дрвара, штала, свињци. На крају се налази велика башта. Према улици су велика врата, три метра висока, три широка; закључавамо их свако вече.

Сачувај ово писмо да га прочитам ја као успомену из Шида. Све вас лепо поздрављам. Лаку ноћ.

²³ Марија мисли на атеље у ком су на поду такође теписи. – *Найомена В. Б.*

Dragi domoći! 22
Nekoj saobij vr. promili im
prospiravili se pro nepet yom
nim koto se kaj imati.
dali ste volovni Leoloj pro
se propira som tihor kaj
Lestrov koto se no- per
nemorem kneleti kje je
nepisite mi se entret
njen novlov i se je i se
jsi jedem put pisem se
moram se mol pro hrvi sto-
fajpocit ko se meni tolk
groto roli to opravico, tako
je nekler Eps pro eni Lreoli
dlo se jocz neem novciet pro

390264 693

Прва страна писма Марије Демшар
од 24. априла 1942. године

Драги моји!

Вечерас смо опрале судове и поспремиле, па опет размишљаам како сте. Да ли сте здрави? Сада могу да питам за сестру Закрошчну, а не могу да сазнам где је. Напишите ми једном њену адресу, да јој још једанпут пишем. Морам мало на хрватском²⁴ да се нашалим, тако ми је ружан тај говор. Госпођа је једном рекла некој комшиници да ја нећу да научим хрватски. Каже: „Марија би пре мене научила словеначки него ја њу хрватски.” Али сада сам мало научила да се шалим. Али добро, у свакој области имају свој језик.

Данас су код нас орали кукуруз са два мотора и три пара коња. Овде имамо веома лоше време. Скоро сваки дан пада киша. Пишите да ли је и код вас овако лоше време, кишовито.

Још и то да наша куварица једе пужа. Јуче је донела једног у кухињу. Још је имао кућицу на себи; ставила га је да се пече, мало посолила, скинула кућицу и појела. Онда смо ишле да ручамо. Мени се и ручак гадио као Пелехану кад је дошао са бала.²⁵ Много сам јој се смејала. Нисам имала апетит. Иначе је веома паметна жена, а грађена је као

²⁴ Марија сигурно мисли на српски језик али је у складу са тадашњом политичком ситуацијом написала хрватски. – *Најомена М. С.*

²⁵ Пелехан, лик који је познат породици. Очигледно асоцијација на неки његов доживљај. – *Најомена М. С.*

комшиница²⁶, мала, али дебела, тешка је 74 kg, али је врло поштена.

Како је код куће? Јесте ли здрави ви и стока? Имате ли ове године младих прасића? Како је Грашчанкова Франца. Да ли још увек лежи? Кажите да их лепо поздрављам. А Мицка? Како је Шубцова Мицка? Је ли још увек онако поносита, а Старманове, јесу ли још све код куће?

И још ово да смо јако славили хрватски празник с бандом²⁷ прошле недеље. Сви су били у спроводу. Видела сам спровод.

Будите лепо поздрављени.

Бог вам жели лаку ноћ и ја.

Матији сам исто три пута писала.

Данас, 24. априла [1942], о Светом Јурију добила сам разгледницу. Хвала вам лепо.

²⁶ Комшиница Брежникарјева, у Селу код Жирија. – *Найомена М. С.*

²⁷ Банда – оркестар, свирачи. – *Найомена В. Б.*

8

Шид 11./5/[1942?]

Драги моји!

[Отцепљено] запослена, теже пишем. Иначе [Отцепљено] обично, [...]ава сам, овде [Отцепљено] па већ 5 лепих дана [...] кише (од Ускрса [отцепљено] је била [изгребано] 3 дана [изгребано] киша овде доста чуд[отцепљено] кад си ти писала да на Заусејнку²⁸ кром[отцепљено] ујутру сам ја појела последњи.

[Отцепљено] тек сад саде кукуруз. [Отцепљено] него код нас а овде је скоро исто. [Отцепљено] и сад има воде до точкова. [Отцепљено] преточити. А и жито је више [отцепљено] више кише. Наша Госпођа је дала [отцепљено] [пш]еницу, ону која је била последња сијана.

[Отцепљено] за војску 3.000 хиљаде kg сена. Јако [отцепљено] и да се умири овај свет. [Отцепљено]. [Огребано] теби за 2 дописнице. Јер знам да [отцепљено]. [Огребано] баш ме је обрадовала, иначе ми је [огребано]. [Огребано] госпођа ми је сада купила једне сандале [огребано]. [Отцепљено] би ми једне ципеле [огребано]. [Огребано] молбу на [нечитко] не знам да ли [огребано] би²⁹

²⁸ Микротопоним. – *Најомена М. С.*

²⁹ Веома оштећена дописница, адресирана је на сестру, Демшар Францка, Zabrežnik 6, Pošta Žiri Sairach, Ober Kranjsko. Писана у комбинацији словеначког и немачког језика. – *Најомена М. С.*

Шид 1./6/ 1942

Драги моји!

Увек [исцепано] је код куће и да ли сте здрави, шта радите [исцепано] мени је као и обично. Здрава сам хвала [исцепано] вама желим исто. Сада сам видела ка[исцепано] смо 5, кад сте ви рекли.

На [исцепано] једем тако понекад нешто такво.

Наша куварица је продала прасиће старе 8 недеља по 1.000 дин. комад. Кокошака ћемо имати довољно за убудуће. Сада се излегло 5 (2 још легу квочке, а увек их на сваких 10 дана једна сигурно). Сада су овде испред наше куће пасле овце, сигурно 200–300.

О Духовима смо имали баш лепо време. Лепо смо обележили празнике. Ја сам поподне била ослобођена посла. Госпођа ме је пустила на мису на свети дан, први пут откако сам овде, иако има само 5 минута до католичке цркве. Држе је сваке недеље и празником. Дође свештеник из суседног места. Нисам добила пошту. Сада већ месец дана. Мислим да сте много запослени; као и ја, тако сам уморна свако вече. Госпођа ми је купила плитке ципеле, тамнобраон, кожне, 319 триста деветнаест дин. Сада сам добила решену молбу. Месец дана је била поднета. И хаљина је готова, она коју ми је дала Госпођа за Ускрс. Платила је за њу 40 дин. Дала сам да ми ушију ципеле, исто је Госпођа платила.

Сада завршавам ово моје лоше писање. Да ли пишу
шта из Француске; а Матија, да ли долази кући?

Све заједно вас лепо поздрављам.

6. 9. 42

Драга Мама, сестро и сви!

Данас је недеља, и решила сам да вам напишем пар редака. Мени је као и обично. Здрава сам такође, што и вама желим: здравље од Бога и од мог срца.

Јављам вам да је Господина напала она болест као и мене прошле године. Исто је доживео као и ја. Сада је у болници. Госпођа се јако боји да би могао умрети, исто као Шубецов Јакоб.³⁰ Иако је био тако миран и поштен и увек здрав.

Немам ништа ново да вам пишем. Време нам је овде читавог лета лепо. Само је једном од пролећа падала киша, али није навасила земљу. Кукуруз се суши на стабљици. Још пре месец дана смо вршили пшеницу. Пшенице је било укупно 12 хиљада kg. Каже Госпођа да ове године има мало пшенице јер је било много више осталих година.

Још и то да уопште не идем на мису. Молите ви за мене. Три пута сам била поподне на јектенију у православној цркви. Она је баш близу нас. Увек је гледам из кухиње. А од католичке видим само звоник; исто из кухиње. Вечерас смо саме Госпођа и ја, нема ни куварице.

³⁰ Марија у шифрама саопштава породици да је полиција Независне државе Хрватске ухапсила и одвела као таоца сликара Саву Шумановића, користећи као шифру случај комшије Јакова који је убијен, те се Госпођа плаши да ће и Саву убити. – *Најомена М. С.*

Шта има ново код куће? Матија ми ништа више не пише. А ја не знам његову тачну адресу. Ивану сам два пута писала у Француску. Не знам да ли је ишта добио. Мислим да ћете ме разумети, иако лоше пишем. Будите сви лепо поздрављени.

Мици Демшар

А Грашчанкова Францка, да ли још лежи онако, пишите?

Драга сестро и сви!

[?] 42

Добила сам твоју разгледницу 20. у недељу, хвала најлепше.

Немам скоро ништа ново да пишем. Болест је и овде веома раширена. Умиру управо од исте болести као и [нечийко] Јакоб и жена.

Сада грожђе већ скоро зрело. Госпођа каже: за 10 дана морамо спремити раднике за бербу. Има 18 јутара винограда да се обере. Сада продаје вино већ 1 месец. Сваки дан дође неко са коњем и има добру продају вина. Не прода га мање од 10 литара. Продаје га по 50 дин. Општини мора да плати 4 дин. по литру. Има старог вина још од [нечийко] године. У подрумима, има два подрума, у једном 16 буради по 1.000, а у другом 8 буради исто око хиљаду литара. Чак и ја понекад добијем чашу. Још ћу се навићи да пијем, Бог се већ плаши да ћу постати пијаница.

Дођите, грожђа има сада кад је берба, једно 10 дана. Прошле године смо га јели целе зиме. Баш о Светом Јурију смо јели последње.

Францка, тебе морам да изгрдим што пишеш обичном оловком па се не види. Овде не сме да се буде напољу од 8 сати увече и ујутру. Од 5 сати увече не сме да се види светло па покривамо лампе, прозоре увече, односно окна на словеначком. [Оїредано] Поланка у Шиду са [оїредано] 10

година има доста [оїредано] је добра жена [оїредано] пијемо велике [оїредано] 6 дин. Раније је било [оїредано] по 15 дин. Тада су по [оїредано] цене јадука 15 [оїредано] 8 дин. 5 грожђе 25 дин. [оїредано] 2 дин. [оїредано] 4 дин. Шта има ново код куће, да ли сте здрави?

Нека вас Бог чува

Поздрављам

Шид 15 окт. [1942]

[Драга] моја мама, сестро!
 [Ойцејљено] сигурно већ дринете шта
 [Ойцејљено] али жали Боже толи-
 [Ойцејљено] Госпођа кад је сат сада сада
 [Ойцејљено] Берба 10 дана су драли
 [Ойцејљено] свиња имамо 19 ком. али дебе
 [Ойцејљено] стану официра домобрана
 [Ойцејљено] Немачке и жена и дете 6 година
 да толико [нечишко] спремати да само летимо, а треба
 се посветити и стоци, а иначе су јако добри. Господин
 војник има ташну, и сам ципеле очисти, а собе ипак треба
 спремити. Сада је она отишла кући, дала ми је 2.000 куна³¹,
 јако је љубазна жена и треба људе послужити, човек не зна
 на коју страну ће се окренути. Хвала Богу, ја сам здрава.
 Госпођа ми је увек јако добра. Купила ми је опет 2 пара
 ципела и хаљине за зиму. Не знам како ћу се. Ваљда ће се он
 код нас приженити као што се је Кокл Лединшек³², он већ
 долази код нас, откако се вратио кући, умро је Лојзов брат.
 Нећемо моћи да пишемо.

Хвала ти лепо за писмо. И комшије лепо поздрављам.

³¹ Марија Демшар овде једини пут помиње куне. – *Найомена В. Б.*

³² Марија пише о политичкој ситуацији у шифрама. Породици покушава да пошаље праву поруку тиме што асоцира на људе који заступају различите политичке ставове. – *Найомена М. С.*

Шид 1/11/1942

Драга сестро и сви!

Данас је велики празник Сви свети и недеља. Ја сам мислила да одем мало на католичко гробље, али жали Боже, нисам. Морала сам да останем код куће, јер је Госпођа отишла на сахрану. Умро нам је Никола, главни кочијаш, наполичар. Код ње служио 22 године. Био је добар и поштен, стар 55 година. Госпођа умире од туге за Господином. Жене су ми казале да је умро у оној болници од исте болести као Истеничеви.³³ И Госпођа је почела то да мисли. Ја је наравно тешим да није.

А мени је јако добра. Брине о мени као моја брижна добра мајка. Сада ми је купила костим, 1 метар по 600 дин. материјал и за блузу. Све укупно кошта 2 хиљаде 500 двадесет дин. Само за јакну је кројач рачунао 650 дин. Рекла је да ће радије дати 200 дин. више, само да буде лепо урађено. Сукњу и блузу смо дале кројачици. За рад ће исто она платити. А мени свеједно даје плату колико ми припада. Хаљину ми је дала на поклон. Седам пута сам ишла у општину да добијем књижице за одела. Ја сам здрава, хвала Богу. И вама желим исто свима. Овде сада не може со да се добије. А дуго је коштала по 10 дин. (кромпир 12 дин., млеко 5 дин., 5 главица купуса на пијаци 20 дин. па и 25).

³³ Марија шифровано својима саопштава да је Сава Шумановић убијен као комшије Истеничеви. – *Найомена М. С.*

Сава Шумановић је убијен 30. августа 1942. године. – *Найомена В. Б.*

Прошле недеље у понедељак, 9. 6. први дан смо брали кукуруз, треба обрати 30 јутара. Ја нисам била ниједан дан у пољу. Увек сам само код куће радним даном. Сада смо саме Госпођа и ја. Немамо више куварицу. Грожђа смо спремили 30 корпи, сада га једем колико хоћу, јер нема онога коме је намењено.³⁴

Шта има ново код куће? Јуче сам сањала кућу. Нисам добила пошту месец дана. Стално мислим на то колико је посла било код куће у ово време. Завршавам и све вас лепо поздрављам.

Лаку ноћ, нека вас Бог чува.

Поспите нафталином да се не распадне, онај материјал у соби, чувајте га, молим вас.

³⁴ Марија мисли на Саву Шумановића. – *Најомена М. С.*

Шид, 10. 12. 1942

Драги моји!

Решила сам да напишем пар редака за прелепе Божићне празнике који су пред нама. Управо на Миклавжа³⁵ (6. 12.) сам добила твоју карту, драга сестро. Најлепша хвала. Ја сам, као и обично, морам рећи, добро. Здрава сам, хвала Богу. И свима вама желим исто. Госпођа ми је увек веома добра. За Миклавжа сам добила 1 зимску хаљину од порхета и 2 пара чарапа. Имам довољно хране, хлеба колико хоћу. У подне најчешће по 3 јела. Грожђа још увек имам на располагању сваки дан, откако је била берба.

Да додам и то да ме је научила како да товим хрватске свиње. Утовила сам их 7, заклали смо 4, биле су јако дебеле, да се не хвалим превише. Три ћемо продати. Измерила сам сланину у подне, кришом, док су ручали. Има 11 *cm*, баш сам је са *cm* измерила. А није ни чудо, па пола године једу само кукуруз. Почели смо да их товимо почетком јуна. Ујутру сам давала 7 литара кукуруза, поподне 8 литара, онда напој, помије, пијук у курузно брашно у помијама; само два пута на дан се то ради. То је страшно једноставно. Није тешко носити 8 литара кукуруза, зар не. Није тешко ни два пута на дан 10 литара помија. А леже на голом цементном поду. Зато ми је купила костим. Рекла је зато што сам јој чувала свиње. А костим кошта, купила је мушки штоф, 1 метар 600 *дин.*, јакну смо дале кројачу да је

³⁵ Св. Николу. – *Најомена В. Б.*

сашије, рекла је да ће радије дати још 200 дин., само да буде лепо сашивен. Само за јакну рачунао 650 дин., а шнајдерка је за сукњу и блузу тражила 180 дин. Материјал и подстава су коштали укупно 2.520 дин., две хиљаде петсто двадесет дин. Све заједно кошта преко 3 хиљаде динара. А све ми је она платила, Госпођа! Ја нисам дала ни динар.

Комесар³⁶ долази сваких 14 дана да прегледа све издатке и дохотке. Госпођа мора све прецизно да пише, колико има доходака, колико издатака. У три богате куће овде у Шиду, у три имају комесара, прегледано је код нас и у друге две. Неких 50 корака од нас је један сељак, код њих се каже код Козјака³⁷, имају 450 јутара земље, која је прегледана. И сад још беру кукуруз.

Код нас је био комесар и рекао је, да ли вас девојка добро слуша, па јој купујете оваква одела, рекла ми је кад је отишао, па да, она мене лепо слуша, поштена је, ништа не дира, ја је сматрам као своју, рекла је Госпођа.

Зовем вас на свињокољ; и грожђе, и колаче смо пекли сад кад смо клали, тако да смо имали, целе недеље беру кукуруз.

Овде је обичај да кад кољу да буде много људи, била су 4 мушкарца и 3 жене. Заклали смо за ручак 2 кокошке и једну гуску за супу и вина колико треба. Није дала да се напију. Госпођа је у недељу дала на поклон свакоме по једну флашу. Онда смо два пута кувале сапун од оних отпадака од ногу, од чварака, све за сапун.

За Господина ништа сигурно не знамо.³⁸

Сада већ три недеље ору за кукуруз за пролеће. Снег је пао и овде. Већ је три пута обелело. Једанпут је стајао два дана, и прозори су били ледени.

³⁶ Овлаштено лице за проверу прихода, слично данашњој инспекцији. – *Найомена В. Б.*

³⁷ Породица Козјак била је једна од најбогатијих породица у Шиду, до краја Другог светског рата. Поред великог богатства у земљи, били су власници и неколико апотека у Срему.

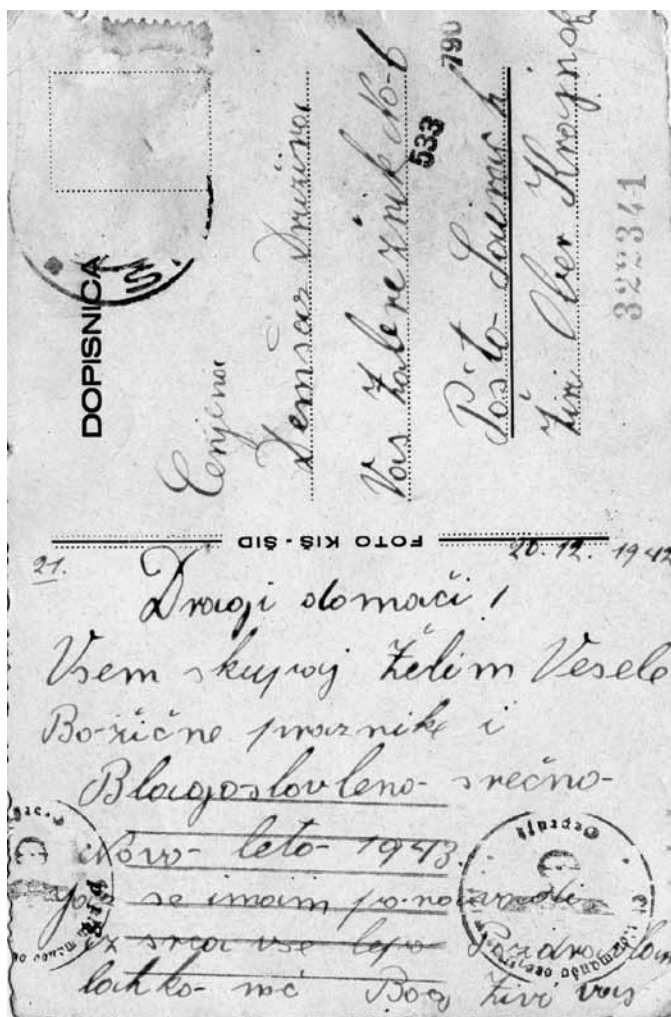
³⁸ Персида Шумановић још увек не зна или не жели да зна да јој је син убијен. – *Найомена В. Б.*

А сада је умрла Грашчникова Францка. Сирота јадна! Она је заслужила најлепши рај, јер је толико патила!

Шта још има ново код куће? Да ли је и тамо скупоћа. Да ли добијате петролеј и со. Овде се баш тешко налазе. Иако смо 10 минута од железничке станице. Кромпир на пијаци продају по 14 дин., млеко литар 10 дин., главица купуса 15–20 до 25 дин., месо 60 дин.; материјал, обични порхет 190 дин., 200 дрва метар квадрат 800 дин. до 1.000 дин.

А сада завршавам овај мој лош рукопис и још једном вам желим радосне Божићне празнике и благословену срећну нову 1943. годину. Лаку ноћ! Нека вас Бог чува!

А хеклање? Сада вероватно не може да се нађе конач. Пишите ми!

Разгледница Марије Демшар од 20. децембра 1942. године,
коју је израдио Фото Киш из Шида.

Подвлачење текста црвеном бојом и два црвена печата
са стране представљају трагове цензуре,
којој су подлегала сва писма Марије Демшар.

20. 12. 1942

Драги моји!

Свима заједно желим веселе Божићне празнике и
благословену срећну Нову годину 1943.

Мени је као и обично и све вас од срца поздрављам.

Лаку ноћ и нека вас Бог чува.

Шид (предња страна разгледнице)

Драга моја сестро!

Шид, 22. понедељак 1943

С радошћу сам примила твоје писмо у суботу, 13. о. м. И најлепше ти се захваљујем. Данас имам прилику да ти напишем неколико редака. Сама сам код куће. Госпођа је у Чардаку. Цео дан крунимо кукуруз на мотору³⁹ за државу. Добила је наредбу да у року од 48 сати мора да преда 6 хиљада 500 kg; наравно, данас крунимо. Од куће возе кочијаши на железничку станицу. Драга сестро, ја сам добро, као и обично. Здрава сам, хвала Богу, као што се и за ваше здравље увек плашим, наравно за све код куће.

Само кад би Бог дао да овом рату већ једном дође крај, овом проливању крви и овом вечитом страху.⁴⁰ Кажеш да би волела да знаш како ми стоји нови костим.⁴¹ Да знаш да ми баш лепо стоји кад је хладно, јер је топао. Боја ми се не свиђа, превише је нека јарка сива боја. Али срећна сам због оваквог поклона, морам да ћутим, хвала Богу што га имам. Сада уопште никакав материјал не може да се нађе. Блуза је вунена, пругаста, други кажу да су вунене и сук-

³⁹ Марија мисли на круњач за кукуруз. – *Найомена В. Б.*

⁴⁰ Марија први пут отворено пише о рату, страху и проливању крви. – *Найомена В. Б.*

⁴¹ Марија Демшар говори о костиму у којем ће се касније фотографисати, о чему је оставила и запис на предстраници у својој дележници. Ту фотографију доносимо на почетку ове књиге. – *Найомена В. Б.*

ња и јакна. Ја не знам добро. Три пута сам га већ носила, на свети дан први пут, за цркву на Света три краља и једне недеље поподне, јер је било лепо време. На пијаци идем онако обучена како сам и код куће за сваки дан.

Сада сам некако за све: понекад куварица, собарица сваки дан и обична сеоска слушкиња. Пазим и музем и две краве. Сваки дан украдем око 3 литра кукуруза за краве, да боље намузем. Млеко дајемо тројици кочијаша и Госпођином брату такође: сваки дан 1 литар. Затим имам два јунета за чување и 19 свиња. Сада је један цркао, мали. Сада се сасвим ослањају на мене, 8 прасића је старо 9 недеља, а Госпођа их је видела други дан пошто су се опрасили, и онда два пута, кад су били стари 8 недеља. Наравно, сада их сваки дан пуштамо у двориште. Сада знају већ да иду степеницама. Понекад дођу овде пред врата, где има 8 степеника. Њихова мајка уме да отвори капију. Стара крмача иде сваки дан у поље, а кад дође кући често сама отвори капију са улице. Те свиње су најновија обавеза, сада поједу сваки дан 10 литара кукуруза, јер их има 19, велике су. Два пута на дан најмање им дајем, па и три пута пола литра кукуруза и три пута добију напој. Шта мислиш, није тешко носити тај кукуруз сваки дан.

Кажеш да су ме до сад упознали. Госпођа ме је заиста упознала. Има поверења у мене, као да сам њена. Много ме боље воли сада него у почетку. Рећи ћеш да се хвалим, али је то заиста истина. Само је стално тужна, јер ништа не зна за сина. Он је био њен син, стар 48 година⁴², јако миран човек и јако поштен, болестан. Госпођа је удовица већ 5 година.

Сада сервирамо за кухињским столом. Са Госпођом заједно у подне за ручак и за вечером заједно једемо. Немамо више онако фини прибор као раније. Сада се саме частимо и учимо.

Питаш ме да ли сам већ нашла неку особу од поверења. Па хвала Богу, познајем неких 8 породица Словенаца. Наравно, сигурно поштене, добре су само 3, тако да на њих

⁴² Грешка, Шумановић је тада имао 46 година. – *Најомена В. Б.*

могу да се ослоним. Једној девојци сам дала 800 дин., купила ми је материјал за хаљину, јер ја нисам могла да стојим у реду. Наравно, то је било још јесенас. Сада имам 2 преобуке. Јако сам јој захвална, јер ми је то надала. Сада се уопште ништа не може надалати. Иначе целе зиме носим једну Госпођину хаљину, мало је изношена, тако да сам своје чувала целе зиме. У њој идем на пијацу и имам је за сваки дан. Иначе ми није досадно, јер је Госпођа тако љубазна и увек сам у послу, занимам се и сваки дан долазе људи. Има их много љубазних. Није ми јако досадно, само се увек плашим за све код куће и за себе. Бог зна шта ће нас још снаћи. Овде у пољима има много партизана, праве страшне неприлике.

Још и ово, данас су накрунили 8 хиљада 5 сто kg кукуруза за државу. Госпођа је дала 7.500 kg, 1.000 kg више него што је била наредба, по максималној цени овде на железничкој станици, 6 дин. kg. Са нашом бившом куварicom се и даље лепо слажем. Увек каже, када не будеш код Госпе више дођи код мене. Овим завршавам и будите ми лепо поздрављени. И Франци Мици. Лаку ноћ и нека је Бог са нама.

Да ли је Франц добио писмо од мене. Шта се десило сину од Закрошких па је умро.⁴³

Пишем ти на имендан, скоро сам заборавила да ти честитам, да ти пожелим све = најбоље = што твоје срце пожели.

Шта има ново код куће? Да ли сте здрави?
Поздрављам и комшије.

⁴³ Закрошки син, стар 6 година, изуједали га полицијски пси јер је трчкарао испред њих. – *Најомена М. С.*

Драги моји!

Данас је недеља. Код куће сам. Каже Госпођа да је најбоље бити лепо код куће. [Нечийко.]

Данас је покладна недеља и није ми тешко да будем код куће [нечийко], да је слушам, јер ме увек тако лепо, поштено и паметно учи. Драги моји, ја сам сасвим добро и здрава сам такође, што и вама од Бога желим и од мог срца здравље у души и телу.

Драга сестро, једно писмо сам и теби писала за имендан. Пиши ми да ли си га добила.

Ја сам 14 добила [нечийко].

И од брата сам примила једно писмо из Штајерске. Сестро моја, да ли се плашиш? Кажу да сад код куће [нечийко] [на] реду за у војску. Мени је сада сасвим добро. [Нечийко] али ништа не знамо, то само Бог зна. [Нечийко] Божју молимо, да нам Бог да [нечийко].

Нама је сада сасвим [нечийко]. Посејали су већ 2 јутра овса [нечийко]. Овас и граорица, то је неко [нечийко].

Иначе смо још увек саме [нечийко].⁴⁴

⁴⁴ Маријина примедба значи да се и после више месеци Персида нада повратку сина. – *Найомена В. Б.*

Недеља поподне, 28. марта 1943.

Драги моји код куће!

Решила сам да вам напишем ово писмо за празнике. Нисам примила никакву пошту од куће. Последње писмо је стигло 14. фебруара. Стално мислим поред мог посла, да ли сте здрави код куће, колико морате да радите и како сте.

Драги моји, ја сам, као и обично, хвала Богу, морам да кажем, добро. Госпођа ми је увек јако добра. За имендан ми је дала за 2 кецеље и 100 дин., један материјал онако за сваки дан, плав, веома јак.

Немам ништа посебно ново да вам пишем. Здрава сам, као и што вама желим од Бога и мог срца. Сада смо имали нешто хладније време. Скоро три недеље је дувао јако хладан ветар, јако ми је добро дошла једна дебела марама коју ми је Госпођа купила прошле године. Сада су кували⁴⁵ ракију 3 дана. Скували су 260 литара. Продаје се по 180–200 дин., 250. Наравно, мора да се плати и трошарина. Не знам колико је то. Наравно, Госпођа је све пријавила. Неће да превари општину, каже да највише воли да је све чисто и поштено. Сада у недељу је била болесна, лежала је цео дан. Ујутру хтела да устане, али јој се завртело у глави; онда сам јој донела лавор да се умије и ставила сам јој мокру салвету на главу. Каже „не могу да устанем, врти ми се у глави”. Каже, „Најбоље је да лежим у кревету”. Наравно, ја

⁴⁵ Марија је хтела да каже да су код Шумановићевих пекли ракију.
 . – *Найомена В. Б.*

сам је све лепо послужила шта је хтела. Чинило ми се као да служим своју мајку, јер ми је она тако добра. Зашто да је не послужим. У понедељак пре подне је устала. Поподне је опет мало лежала. Сада је опет боље. Оздравила је.

Сада смо добили нове купоне за штоф; ако нешто буде могло да се купи, коме буде требало. Мени и не треба толико, хвала Богу. Мени је Госпођа купила прошле године шта ми је било потребно. Веома сам јој захвална. Страшно је скупо сада и јако се тешко налази.

Драги моји, данас је опет недеља, 4. априла. Моја жеља је да вам ово писмо напишем за Ускршње празнике. Ја сам као и обично. Здрави смо и сада, Богу хвала. Сада је падала слаба киша.

Драга сестро, у петак, 2. априла, добила сам твоју карту за мој имендан, и најлепше ти се захваљујем. А ко те је научио да ми овако честиташ за мој имендан. Ја мислим да те је комшиница научила, је ли. Она је баш префригана, али је ипак јако волим, јер је вредна и паметна и поштена жена. Данас има мало поштених. Дакле, најлепша хвала за твоју карту. Од срца сам се обрадовала. Првог дана сам је три пута прочитала. И од комшија сам добила две карте, написали су свако своју, и њима се најлепше захваљујем.

Кад бих могла ја лично да ти покажем како су ми честитали имендан. Најбоље би било кад би се то заиста остварило. Ја бих била најсрећнија. Можда ће Бог дати. Ја имам наду. Сасвим сам свесна да ме Марија и даље чува. Препоручујем јој се сваки дан.

Али нисам им још одговорила. Тешко пишем. Имам мало времена. Кажи да их лепо поздрављам. Кад пишеш браћи у Француску, кажи да их најлепше поздрављам; све, и децу и жене. А сада завршавам ово моје лоше написано писмо и истовремено вам свима желим срећне Ускршње празнике, свима код куће и комшијама.

Останимо сви с Богом.

Овим завршавам и будите сви најлепше поздрављени.

Моја тачна адреса
Марија Демшар, помоћница код Персе Шумановић
140, Шид, Хрватска

Госпођи је име Перса презива се Шумановић.
Господин се звао Сава. Сада га нема код куће већ 8
месеци.

Па пишите Госпођину адресу.

[Отцепљено; Драга ма]ти и сестро и сви!

Ја сам била уверена да је Лојзка заборавила на мене, а сада сам добила писмо од ње, и теби се, драга сестро најлепше захваљујем. Када пишеш у Француску реци да их лепо поздрављам и да сам добила писмо. Сliku сте добили, јелте мати, да ли сте ме препознали. Шта каже комшија, знам да сте му је показали. Да ли су Матија и Јакоб били код куће за Ускрс. Ми смо почели са пољским радовима, сигурно сте и ви. А они моји вочићи, да ли имају доста хране и она лепа крава Шека. И даље ме радује да се ђавим животињама. И овде имам два мала телета и 3 краве. Куд год кренем по дворишту иду за мном, јер им сваки дан дам мало кукуруза. Једанпут је једна крава пошла у магацин за мном. Тешко сам је истерала; тамо су 4 степенице, али све краве и свиње знају да иду степеницама.

Пакет сам добила у реду, хвала лепо. Сада не треба да ми шаљете док сам овде. Кад ми буде требало ја ћу већ рећи. Госпођа је јако добра жена. Све ми купи што ми треба. Али наравно, не знамо шта нам време носи. Сада ми је добро, хвала Богу. Увек сам Богу захвална.

Шта је ново код куће, да ли сте здрави. Много вас поздрављам!

Марија

Добила сам и узорак. Баш је леп; допада ми се.

Шид, 27. априла 1943.

Драга мајко и сви. Реших да вам напишем пар редака. Ја сам добро. Ускршње празнике сам лепо провела, ишла сам и на Ускршњу исповест. Била сам три пута у цркви, у три цркве на Божјем гробу и код васкрснућа. Госпођа ме је пустила у пола седам. Каже, па идите мало. Наравно до цркве имам само неких 10 минута.

Најлепше се захваљујем за шећер. Није требало. Имам га још од Штајерске 1 kg, кад сам га донела са собом и још га чувам јер не знам шта ће још бити. Сада га имам 3 kg, јер смо за Ускрс добили 30 dkg. Госпођа и ја смо добиле за једну особу 15 dkg. Бог ће вам платити за сав труд, све сам у најлепшем реду добила.

Писмо сам такође добила од сестре, кад су стигла 2 за Божић. Да ли су дошли Матија и Јакоб сада за Ускрс. Добила сам писмо и од Ивана из Француске.

Време је већ целог пролећа лепо. Молимо се за кишу.

Госпођа је продала за државу 2 вагона 7 хиљада 500 kg кукуруза по максималној цени од 6 дин. Посејали су такође, још имају за два дана да сеју кукуруз. И ове године хоће да посеју 30 јутара. Грожђа имам и сада, имала сам и много фарбаних јаја. Три врсте колача са медом и јаја фарбаних. Госпођа ми је за Ускрс поклонила и целу доњу и горњу хаљину за сваки дан.

Шта има ново код куће. Да ли сте здрави. Све заједно вас најлепше поздрављам.

Марија

[Драга мајко и сес]тро!

Управо сам данас [примила тво]ју карту. Нека ти Бог плати што си је написала [отцепљено]. Кажеш да сте здрави. Богу најлепша хвала [отцепљено] што сте Ускршње празнике лепо провели. [Отцепљено]. [Богу] хвала и ја сам их баш лепо провела, ни тамо не бих могла лепше. Само ништа не кажеш да ли су браћа и мајка долазили кући за Ускрс. Да ли се мама већ вратила кући и како јој се свидело у Штајерској. Наравно, лепше би било на јесен, кад је грожђе зрело, зар не. И овде је пролеће поранило. У суботу, 15. маја, биле су прве трешње на пијаци по 60–100 дин. Од Ускрса још увек имам три врсте колача, једне са медом, а два од друге врсте. Грожђе смо имали до 1. маја, а сада су три дана претакали вино, зовино.

Добила сам и материјал за костим. Мени се баш свиђа. Не знам како се теби свиђа мој материјал. Ништа не помињеш да ли си утврдила је ли вунени?

Иначе сам као и обично. Здрави смо и сада, хвала Богу. Али живимо са страхом, уз Божју помоћ, од данас до сутра. У суботу сам добила и карту од сестре Закрошице. Каже да јој је јако лоше. Да има више суза него радости. Каже: ти си имала велику срећу што си дошла на овакво место. Али не треба говорити Закрошици, растужи се. Три пута сам добила пошту од ње. И само се жали. А мени је сам Бог дао овакву срећу. Управо данас ми је Госпођа опет

купила једне ципеле, платила их је 70 дин. За април ми је дала за мене 1.880 дин. Записујем детаљно све што ми купи. Иначе месечно 400 дин.

Завршавам и све заједно вас поздрављам, и комшије. Збогом сви заједно.

Оштећена дописница Марије Демшар од 17. маја 1943. године

Драга моја Мама!

Већ дуго намеравам да вам напишем ово писмо. Али жали Боже, немам пуно времена. Моја је дужност да вам се јавим за ваш прелепи имендан, који ћете славити 2. јула. Ја вам желим из дубине срца и од Бога све најбоље што ваше срце пожели. Драга мајко, ја сам сасвим добро, и здрава сам, као што и вама желим здравља и души и телу. Госпођа ми је увек врло љубазна. Увек ми купи шта треба, ако икако успе да добије. Управо сада, док пишем ово писмо, отишла је код своје сестре⁴⁶ има 5 минута. Оде мало предвече, пре мрака, кад ја дођем кући. Ја сам слободна недељом од 3–4 сата до пола 7–7 сати. То је моје време недељом. Дакле њена сестра има продавницу са штофовима и ситнаријом. Штоф се сада јако тешко налази и веома је лош и скуп. Добила је само 6 пари чарапа. То су још старе. Шта је то. То није ништа. Али је мени купила један пар. И мушке кошуље по 14 сто дин. Ја сада имам две хаљине за сваки дан код кројачице. И то ми је Госпођа купила. То је још стари штоф, јачи, за сваки дан. А знам да ће ми и одела платити. Каже, све ћу вам платити, само ми будите верни. Иначе ми даје 400 дин. месечно, али то ми више значи него да ми даје и 1.000 дин. месечно. Ја тачно пишем све што ми купи и колико за мене плати. Тако пишем да мало приближно видите.

⁴⁶ Персидина сестра Лепосава Дебељачки. Њен старији син Гојко и супруг Новак стрељани су кад и Сава Шумановић. Млађи син Срђан је преживео рат. – *Напомена В. Б.*

Датум

Април

1. плата	400
12. априла материјал за хаљину	530
14. кошуља бело платно котенино	200
15. за Ускрс свилени комбинезон и гаће	750
То је за април.	1880

Мај

датум

први плата	400
17. ципеле код Бате	460
21. платила кројачици биртог ⁴⁷ и за преправку	300
24. сандале за сваки дан код Бате.	250
преправка 1 пар преправке за сваки дан	200
29. пар чарапа код Госпођине сестре.	100
	1710

Овако сваког месеца. Кад не бих писала, не бих веровала да оволико кошта.

Служавке имају 7 сто дин. до 12 сто најбоље кувариче. Увече тешко пишем. И спавамо заједно у истој соби па тешко пишем.

Сада су ме звали на друго место, ако хоћу месечно 1.500. Али нећу да се селим. Овде имам довољно хлеба, колико сама хоћу; а и колико ми она шије, ако ми треба, јер ми је као мајка. И колико пази на моје здравље. То човеку много вреди. Зими ме увек грди да нисам довољно обучена. А шта ви кажете на то, да ли да се преместим? Знам да је новаца мало, али мислим да ће се околности можда некако преокренути, можда знате шта хоћу тиме да кажем.

Сада имамо већ пет недеља 2 светски висока госта на спавању. Долазе на спавање онако као зими родбина. Њих двојица су као кад се код нас у Жири приженио.⁴⁸ А комши-

⁴⁷ Биртох – кецеља, словеначки дијалекат у области Бизељско. – *Найомена В. Б.*

⁴⁸ Марија опет изокола објашњава својима да су им у кући немачки „гости”. – *Найомена М. С.*

ја⁴⁹, шта он сад ради на Хладном врху, како каже Иван. И како сте задовољни сад кад се приженио у Жири? У сродству су овде у свим облицима.

Мајко, за ваш имендан бих вам дала колача. Сваке недеље добијем пун тањир колача. Јелте, да ли се сећате колико нисам волела да кренем у Штајерску. Као да сам знала куда ће ме пут одвести. Али кад се вратим кући, можда ће ми много штошта од овога бити од користи. Добро је мало упознати и друге. Само, човек увек мора имати памети при себи. Хвала Богу, мени је Бог дао да дођем у поштену кућу. Ја никад до сад нисам видела овакву љубав према ближњима какву има Госпођа према мени или према њеном брату или сестри. Кувано млеко носим свако јутро Госпођином брату, 5 минута одавде, да има спреман доручак кад донесем, јер му је жена болесна. Две квочице и 36 пилића му је поклонила, јер он не уме да спреми овако као нас две. Свака квочка је угњечила. Кукуруза му поклони цео џак, други пут ово и оно и тако даље. Исто тако и сестри. Колико пута се сетим кад сам се код куће понекад шалила. Можда се и не сећате, кад сам говорила: воли га, али му не дај. То је била шала, али се ипак сећам сада, јер Госпођа има толико љубави према ближњима и исто се сећам како сам увек говорила да човек који носи Батине ципеле ништа не ваља. Сада видите да се човек заиста огреши.

Још и то да сада имамо новог г. пароха. О Духовима сам била на миси, а иначе више пута поподне.

Завршавам ово своје лоше писање и све заједно поздрављам: маму, брата, сестру.

Поздрављам и комшије.

⁴⁹ Марија овим мисли на суседну државу, италијанског окупатора.
– *Најомена М. С.*

Драги моји

Сада ми је време да идем на спавање, али сам се сетила да мало попричамо. Ја сам добро, хвала Богу, здрава сам, као што и вама желим исто.

Господина још нема код куће, ништа не знам шта је са њим. Ништа се не јавља. Госпођа је јако тужна. Ништа не знамо како ће бити.⁵⁰ Иначе је све као и обично. Стално смо у страху шта ће бити, никако да буде крај рата. Госпођиној сестри је изгорело гумно; она има продавницу овде у центру града. Гумно зову простор за оне велике хрпе сена. Франц⁵¹ је сигурно видео такве. Запалила су деца док су се играла. Није баш све изгорело, угасили су, а и ја сам два сата носила воду. После тога ми је Госпођа дала 50 дин. Сада је киша и сквасила земљу први пут од пролетос. Кукуруз се суши већ на стабљици. Занима ме да ли је и код куће таква суша. Кромпир, ко га је рано посадио је јако крупан, а ко је касно посадио има само зрна. Свиње ове године не хранимо кукурузом.

⁵⁰ И даље постоји нада да је Сава Шумановић жив, али све мање. – *Најомена В. Б.*

⁵¹ Маријин брат Франц је пре рата био трговачки путник за ципеле из Жирија и путовао је по целој тадашњој Југославији и вероватно знао шта је гувно. – *Најомена М. С.*

1
 Druzi domaći!
 Po dolgem času se napišem vam javno na prvi
 uradku na biseri našim se miči dolžila pristoječi dolžna
 kaj je manjši domovi ali sta nekateri. in tudi vi
 samo od brata sem dolžila eno karta upko-ja, in
 Stajerski seveda seveda, que pristoječi pristoječi
 leži na konvenciji dajmo čisto kaj je manjši pristoječi
 ja se imamo kaj pristoječi. Boljši ne pristoječi
 sem tudi pristoječi leži pristoječi leži sem tudi
 in. In tudi pristoječi In tudi pristoječi pristoječi
 čisto pristoječi pristoječi pristoječi pristoječi

Дописница Марије Демшар
 од 3. јануара 1944. године

Драги моји!

Јављам се са пар редака после дуго времена. За Божић нисам примила никакву пошту од куће. Шта има ново код куће? Да ли сте сви здрави и живи? Само сам од брата Јакоба добила карту из Штајерске. Наравно, пошта иде спорије јер мора дуго да лежи на цензури, јер има много промета. Ја сам као и обично. Лепо сам провела Божићне празнике. Била сам на свети дан на светој миси, а другог дана поподне на вечерњој. Поподне одем више пута. А пре подне не могу. Немам времена, а не могу ни да га узмем. Увек мислим како ли је код куће. Сада сте се већ мало одморили, зар не, од летњег посла и мало су вам се руке опоравиле, јер су вам биле све испуцале. Госпођа ми је увек јако добра.

Збогом сви. Будите поздрављени.

Драга сестро!

[Отцепљено] добила сам твоју карту и [отцепљено] писана 10. новембра 43., а писмо 17. [Отцепљено] и слику, за све се најлепше захваљујем. Добила сам карту и писмо 31. Слика ме је такође веома обрадовала.

Костим који носиш даш лепо изгледа, само је некако танак, а и ти си танка, колико видим. Иначе је даш лепа слика, нека ти Бог плати за све и твој труд. Но, хвала Богу, само да сте живи и здрави. Ја сам већ много дринула. Мислила сам на вас ноћу и дању, толико сам дринула. Но, хвала Богу, само кад сте ви код куће, иако брат није. Он је у Крању, шије⁵², како пишеш.

Ја сам такође добро, хвала Богу. Можда нам је Бог од помоћи. Имам да једем колико сама хоћу: хлеба, мяса и свега, а имам и одећу. Увек ми Госпођа купи шта ми треба. Сада су ми на штрикању вунене чарапе.

Без снега је, уопште га није било.

Ниједна мајка ми не може бити боља него што је моја Госпођа. Пази да ми није хладно. Пази да не будем гладна, спавам на топлоту, код ње, у њеној соби у чистом белом кревету. Наравно ја јој помажем колико год могу.

Завршавам и поздрављам све код куће и комшије такође.

Бог нека је са вама! Лаку ноћ!

⁵² Израз за обућарски посао. – *Најомена М. С.*

Шид 29 мај 5. 44.

Драга моја мама и сестро, сви ви!

Драги моји, сигурно вам је чудно што се тако ретко јављам, али жали Боже, имам тако мало времена. Увече тешко стигнем, јер у једној соби спавамо, а Госпођа воли да има мир, јер се и она умори, јер ради цео дан, па не воли, да касно до ње пишем, да је не узнемиривам док спава.

Но, хвала Богу, ја сам добро, наравно треба много радити, али то данас мора свако. Наравно, морамо да радимо и за оне који ленствују.

Овде од јесени имамо две породице. Свих 20 су из-деглице, две породице са децом, малом и великом. Нај-млађи још сиса, из Босне су, отерала их је непријатељска војска, партизани⁵³. И каже она, мајка, има 9 деце, каже нашој Госпођи јесенас, кад је било лоше, кишовито време. Госпођа се баш забринула како ће жито посејати, јер је тако лоше време, кишовито.

Каже: „Госпођо, ти се толико бринеш, како ћеш посејати, а ја не бринем толико, а имам 9 деце.” На то каже Госпођа: „Зато ја морам утолико више да бринем да буде посејано, јер ти овако лакомислено живиш.” Он, њен муж, има неких 50 година, и само пуши и седи. Ниједан дан није отишао на њиву. Има два сина у војсци, добијају помоћ, а деца: 16, 18, 20 година иду на њиву. Он само лен-

⁵³ Марији су партизани непријатељска војска у односу на НДХ. – *Наймомена В. Б.*

чари. Иначе су поштени, до сад нисмо ништа приметиле. Наравно, закључавамо ноћу и дању све по два пута, кључем и катанцем. Имали смо велику летњу кухињу и једну собу поред кухиње. Једна породица је сад у кухињи, једна у соби, а ми смо у оној кухињи као и преко зиме, кад је зимска кухиња. То је једна мала кућа поред ове у којој смо ми. Данас су Духови. Пишем ово писмо, остала сам сама поподне. Добила сам од Ивана из Француске писмо и од брата Франца из Крања. Франц каже да му је добро. А Иван каже да није видео сланину од почетка рата. А ја толико пута. Госпођа ми да сланине, али је ја не волим. Сирова је. Дам је једној старој жени, има 70 година. А муж има 74 године, одем понекад код њих у посету. Они су јако фини људи, јако лепо обучени, он је пензионер, стари железничар, и кад ме једне недеље нема, већ пита где је Марија. А данас је нема. Ја понекад волим да одем у друштво Словенаца, домаћих, познатих. Где год дођем, воле ме, јер често донесем колаче. Госпођа ми сваке недеље стави на тањир и онда обрадујем неку децу. Госпођа ми је јако добра. Кад бих рекла да није, слагала бих. Кад скувамо месо, мени да највише и колача највише. Каже ви сте млади и радите па се наједите.

Јуче је била недеља о Духовима. На Духове сам била на Светој миси, и дала ми је литар вина да понесем оном старом брачном пару. Каже, кад вас већ тако лепо примају. У кафани је 700 дин. литар вина. Наша Госпођа га продаје по 400 дин. из подрума. Наравно, купац мора да плати и трошарину код финансије. Неће ни литар да прода без трошарине. Само ако поклони неки литар. За прскање плавим каменом дала је 100 хиљада. Већ је поручила у задрузи. То је само један део, у задрузи је наручила 200 kg по 800 дин., а испод руке продају 2.000 и 18 сто, колико је, када је било нормално време, купила га је 8 до 12 сто kg за виноград. Овде сви прскају винограде, а за даље се зна колико ће да роди. У недељу, 21. пред недељу о Духовима, падала је ледена киша и град.

За овај месец ми је дала 4.000 за једне ципеле, 1.000 за плату, 600 дин. за зубара, извадили су ми два корена. Болела су ме целу јесен и зиму. Дала ми је напојницу 500 дин., кад

сам носила вино из подрума, за једно поподне је продала 400 литара, наточили смо за два сата. Кочијаши и слуге нису били код куће, сви су били на њиви.

За поправку ципела ми је дала 500 дин.

Драги моји, моја жеља је да ово писмо добијете у руке. Шта има ново код куће, да ли сте здрави и да ли живите у страху из дана у дан, као и ми овде, и да ли се мучите и радите као грешници у чистишту. Још и ово, јуче сам била на светој миси. Било је јако лепо. Сви у цркви су певали.

Завршавам и од свег срца поздрављам све код куће: маму, сестру, браћу и све поздрављам и комшије и све који за мене питају.

Збогом, нека нас све Бог чува!

Још и ово, на суботу о Духовима појавиле су се прве трешње на пијаци, kg 100 дин.

Драга мама и сестро!

С великом радошћу сам примила твоје цењено писмо које си написала. Драга сестро, пишеш како сте сушили сено на ливади.

Непрестано мислим како сте и колико морате да ради-те. Богме, данас посао није шала, сад кад су овако тешки услови. Да ли сте здрави, и комшије, да ли су здрави?

Како је са летином? Да ли имате јабука, ми имамо крушке; скувале смо и компота 15 тегли, од кајсија смо ку-вале пекмез, а имамо и брескве, у винограду су, али тамо су их крали.

Драги моји, вероватно вам се чини чудно што се овако дуго не јављам, шта ли је са мном. Сигурно много бринете, али ја сам као и обично. Наравно, Госпођа је понекад нер-вознија сад кад је лето, јер има много брига око пољских радова. Жито смо вршили баш на Светог Јакова. Било га је мало, 7 хиљада kg. А лане 19 хиљада kg.

Жетва је била жалосна. На њиви нам је у сноповима изгорело 10 хиљада kg. Један вагон је изгорео. Попалили. Изгорела је и прошлогодишња слама, неких 20 запрежних кола и 4 кола сена за телад. Било је тамо на пољу, у купама. Два дана су косили жито и увезивали, а кад су трећег јутра, у среду, дошли на њиву, нашли су гомилу жара од жита и сламе.

Драги моји, жао ми је што се овако ретко јављам, али жали Боже, запослена сам као сат: ујутру од 5 h па до пола 10 h, али поред мог посла увек мислим на вас код куће.

Здрава сам, али уморна сам увече, као да сам радила на њиви од зоре до мрака, боле ме руке од каблова. Донесем само мало тога, само за свиње, краве и телад. Сада је овде највећа врућина. Вода није добра за пиће. Ја нећу да је пијем. Више волим да сам мало жедна него да је пијем. Понекад узмем чашу вина или кисело млеко. Имамо га. И црну кафу, горку волим, само да воде не пијем. Срећа моја што не морам на њиву. Једна Словенка из околине Цеља добила је маларију од те воде. Била је на њиви. Била је врућина и пила је ту воду. Баш сам је данас питала да ли је још болесна, и каже да је сада добро, да је добра, да је оздравила. Била је неких 5 месеци болесна.

Сада имамо 29 свиња. Товимо их 9, а две су нам се и разболеле, али хвала Богу сад су боље, пошто је врућина опасно је разболети се, стално морам да пазим. Воду им доливам у корита три пута на дан, хладну из бунара, наравно, корита оперем и два пута дајем напој великим, а малим 3 пута дајем напој, 4 комада за у Загреб за Госпођиног брата, наравно, имамо дозволу од општине да сме да се шаље.

Опет сам добила једну свилену блузу и хаљина ми је сада код шнајдерке. Послали су ми из Загреба. Иначе је Госпођа јако добра. Купила ми је чарапе, нисам их још ни обула. Имам 5 пари нових, имам купљену вуну за џемпер, платила ју је 10 хиљада.

Завршавам. Најлепше поздрављам све код куће и рођаке, све који за мене питају.

Збогом

Бог нека је са нама

Драга Мама и Францка, дођите на бербу. Грожђе зри.

Travnik 11. 8. 1945.

Droga Moja Gospo!

Prav gotovo se brinete, kako sem jaz
došla kuci, keriti mo iz Lida još
le v soboto popoldne ob 4. ja nisem
tela da vas uzbunjavam in smetam
ker sem se enkrat p-slo-vila.
Najbolje je bila prva noć v noću

Došla sem kuci pravi srećno
kad me srećno sukoti so mi prona-
gati preloziti iela i nićari

V soboto ob 4h smo bili u
Vinkovach - u Medelgi oporotno
u Brovu - Bonoteljel u Zagrebu
tući oporotno - ob 1 noći p-noći u =

Прва страна писма Марије Демшар
од 11. августа 1945. године

Забрежник 11. 8. 1945

Драга моја Госпођо!

Сигурно дринете како сам ја дошла кући. Кренули смо из Шида у суботу поподне у 4. Али нисам хтела да вас узбуњујем и сметам, јер смо се већ биле поздравиле. Најдужа је била прва ноћ у вагону.

Дошла сам кући сасвим срећно. Надасве срећно. Свуда успут су ми помагали железничари.

У суботу смо у 7 сати били у Винковцима – у недељу у подне у Броду – у понедељак у Загребу исто у подне – у 1 сат после поноћи у Љубљани, онда сам до куће преноћила у вагону, а онда сам у 5 сати прешла у воз за Шкофју Локу, џакове и све су ми помогли железничари да пренесем.

У Шкофјој Локи сам била већ у 7 сати. Онда сам у Локи чекала до 4 после подне. Могла сам да будем код куће већ у уторак у 8 ујутру, али сам овако стигла тек увече у 6 сати. У 4 сата поподне иде ауто из Шкофје Локе за Жири.

Није било врућине. Повремено је падала слаба киша. У Локи је киша падала пре подне, а поподне је било лепо. Изненадила сам их кад сам дошла кући, сестра Францка је хранила стоку, мама је спремала вечеру.

⁵⁴ Марија Демшар је писмо написала на мешавини словеначког и српског језика, са жељом да га Персида Шумановић разуме. – *Напомена М. С.*

Драга моја Госпођо, хране сам имала довољно. Свега сам још и кући донела. Вино нисам ни окусила, а ракије сам у Љубљани попила 3 гутљаја, купила сам и цигарете за 13 дина., дала сам их онима који су ми помогли са пртљагом. Сами Бог ми је ишао на руке.

Драга моја Госпођо! Вама најлепша најлепша хвала. Нека вам Бог обилно обилно плати. Ја вас волим као своју мајку. Нећу Вас никад заборавити, јер сте ме у туђем свету примили као своје дете. Волела би још да вам служим.

И Урошу⁵⁵ најлепша хвала од неба па до земље, што ме је сместио у вагон. Да није било њега не знам када бисмо кренули. Срамота ме је кад се сетим, нисам му се захвалила.

Тешко ми је, јер знам да лијете горке сузе за вашим вољеним сином, кога сте од свег срца волели. И истина је да је био благородан, какви се данас ретко срећу или их уопште нема. Али, драга Госпођо, не тугујте превише. Истина је да сте са својим сином изгубили снагу и утеху. Али добро знамо да онај који нам додељује зло, даје нам и добро. Верујмо у Бога. Он ће нам помоћи утешити нас у горким данима. И овде је 3 фртаља мајки остало без синова, нисам ни сањала о томе.

Овим вас, драга моја Госпођо, најлепше поздрављам. Поздрављају вас исто и моја мама и сестра. Захваљујемо Вам још једном сви заједно. Молим вас поздравите све оне који за мене питају.

Госпођо, Лепа Хвала за све.
Збогом, Госпођо драга.

Демшар Марија⁵⁶

⁵⁵ Урош Ђорђевић је био радник на имању Персиде Шумановић. – *Најомена В. Б.*

⁵⁶ Марија Демшар написала је ово писмо код куће у Забрежнику, неколико дана пошто се вратила. Никада га није послала. – *Најомена М. С.*

Додатак РЕЦЕПТИ И УПУТСТВА¹

¹ Додатак *Рецейїи и уїуїсїїва* део су текста из бележнице у којој је Марија, поред *Зайисника* донетог на почетку ове књиге, записивала рецепте, савете и упутства за домаћинство, добијене од Персиде Шумановић. – *Најомена М. С.*

РЕЦЕПТИ

Шид ускршњи понедељак 1942.

Неколико различитих рецепата

Како се сече тесто (из ватре црвено)

Тесто се сече врућим ножем

Ташке

1. тесто се направи обично (може и са јајетом)
2. тесто се истањи оклагијом
3. мармелада се расподели, затим се тесто пресече, преклопи по површини, мало се утапка, затим се тесто расече шиљком машинице каква је за сечење теста.

Како кувамо компот од воћа

1. Ставимо 4 четири литра воде да проври, кад вода проври додамо 1 kg шећера у воду, кипућу воду, да би то још мало врело.

Јабуку исећи, такође и крушке, трешњама откинути петељке, лепо опрати и очистити. Затим лепо сложити у теглу, залити хладном водом.

У сваку теглу ставити мало Салицила да не убуђа.

Затим се чврсто повеже пергамент папиром или од бешике је такође фино.

Затим се флаше морају кувати (пола сата). Флаше морамо увити у крпе кроз наоколо, и доле на дну. А треба кувати јако полако да флаше не пукну, кад је кувано, треба добро покрити да се полако охлади, трешње се мање кувају, јер су меке.

Саламура за месо

На 20 kg меса се стави 1/2 g 2 [?] соли 5 dkg шалитре, 4 d[k]g шећера, 12 литара воде. То се све прокува и дода се мало светлог лука.

То се хладно полије преко меса. То се преко меса полива сваки дан.

Сапун

На 4 kg отпадака од свиње 1 kg соде и 8 литара воде, пола воде се скува са содом, 4 литра, затим се прво додају отпаци, затим се то полако кува. Затим се дода друга вода.

Кува се око 3 сата

Како се кувају јестиве тикве (бундеве)

Јестиве тикве

1. dkg масти се испече

2. дода се у запршку. То се пече и меша неких пола сата. Затим се прелије, залије слатким млеком. То се мало кува, да ври. Затим се дода још неколико кашика павлаке.

Како кувамо парадајз за зиму

1. Парадајз лепо очистимо и оперемо, стављамо само здрав да се кува.

2. Кувамо онолико времена, око 2–3 сата, да постану саме љуске, да се увијају.

3. Кувано пропасирамо кроз машину решето. (У ову чорбу ставимо салицил.)

4. Ово оставимо да још ври 1/4 сата, да још добро проври. У ово ставимо мало салицила да не дуђа. Флаше угрејемо да не пукну.

5. Ставимо 1 циглу да се греје, затим флаше ставимо 2 и 2 и у сваку улијемо мало врелог да се флаша угреје. Флаше уливамо на топлој цигли и стављамо их на сто и добро вреле запечатимо и добро прекријемо да се полако хлади.

Петлићи

Како похујемо младе петлиће

1. расечемо на лепе комаде.

2. уваљамо у брашно.

3. у умућено јаје.

4. уваљамо у хлебне мрвице и сложимо на тацну.

5. Затим ставимо у врућу маст да се пече.

Колачи кифлице

1. У 50 dkg брашна 235 dkg масти и 2 јаја, мало шећера ако имаш. Соли колико треба, 1/4 литра вина или мало мање ракије. Додај унутра шне од 4 јајета. За 12 дин квасца. Направи лепо тесто, остави тесто да се мало одмара.

2. Покриј тесто да се не прехлади.

3. Затим тесто оклагијом истањи на квадрат и више пута савиј, премеси.

4. Затим развуци, исеци тесто и на врху мармеладом и јајетом намажи и сложи на тепсију и стави да се пече.

5. Превија се три пута, 3–4 пута се прави тесто и развлачи.

6. Ово се четири пута развлачи и пече.

Како се кувају брескве

1. Лепо опери, ољушти и извади кошпице.

2. Припреми само здраве за компот.

3. Стави их у теглу, оне лепе чисте.

4. Залиј их шећерном водом, куваним шећером. Пажљиво залиј све тегле.

5. У сваку теглу додај још кашику шећера (у сваку теглу мало салицила, између два прста).

7. Затим чврсто завежи тегле шмидом, помоћу кључа. Госпођа затегне, све флаше лепо завије у крпу свуда наоколо и одоздо.

9. Затим добро покрије и до сутрадан сложи тегле на сто.

Како се спрема пекмез од бресака

1. Брескве лепо очисти, избаци кошпице, ољушти да буду здраве, чисте.

2. Исеци, самелји на машини за месо.

3. Стави да се кува онолико дуго да се види дно и кад се меша да се чује: пуф пуф.

4. Ако ставиш више шећера боље ће да се одржи.

5. Кад је кувано, стави у угрејане, добро опране тегле.

6. У сваку теглу додај на врх још једну кашику шећера и у сваку теглу додај мало салицила да се не убуђа.

Сос од рена

Како се спрема сос од рена.

1. Настружи рен стави у шерпу.
2. Мало брашна и мало масти и рен, све то стави у шерпу, али не одједном, додај и соли.
3. Стави на шпорет, мало промешај да се отопи, затим додај млеко и мало павлаке ако имаш.

10. јан. 1943.

Компот од тикве

1. Тикву исеци на сасвим танке комадиће.
2. То залиј прокуваним вином или јабуковачом.
3. У јабуковачу уместо салицила стави пепео, леп, чист пепео и нека ври полако неких пола сата.
4. Ово нека стоји два дана да се слегне.
5. Лепо полако одлиј и опет стави да проври.

Бундеве или јестиве тикве

Овим прокуваним компотом залиј бундеве и кувај 2–3 сата. У то се уместо шећера додаје пепео да се не би јабуковача укиселила.

Како се у Шицу сади салата

1. Салату сеју о Светом Петру.
2. Затим лепе саднице пресађују у лепу чисту пољу-брену земљу.
3. Саднице пресађују од Свете Урсуле до Свих светих.
4. Ову салату на пролеће окопавају и то је прво што продају на пијаци.

Колачи од јаја

1. Узми 20 кашика брашна.
2. Додај млеко и павлаку и кашику шећера.
3. Шне од 5 јаја стави у тесто на крају.
4. Све ово добро излупај и додај колико треба соли.
5. Кад је добро излупано, додај шне и промешај и стави на подмазан плех да се пече.
6. Кад је печено, лепо исеци и на свако парче стави пекмеца величине зрна пасуља, лепо поређај на тањир да лепо изгледа. Мора да буде дебљине прста.

Шид, 5. фебруара 1943.

Сапун са обичном содом

1. Спремај 2 дана раније, 1 скувај луг од пепела, кад се овај луг лепо слегне, у бистром лугу угаси $\frac{1}{4}$ kg креча и то нека одлежи један дан.
2. 6 литара воде измери, у тој води скувај соду, кад се то лепо истопи, додај 3 kg шмира.
3. Затим кувај 2 и по сата, непрестано мешај. Ово усли у цигле и једном крпом покриј цигле, затим наспи сапун. Унутра другог дана исеци лепе комаде кад се охлади.

Марија Демшар Шид
7. марта 1943.

Колачи са трешњама или са вишњама

1. Пола kg брашна – 5 dkg.
2. 25 dkg масти или путера, ако нема масти.
3. $\frac{1}{4}$ литра млека прво умешај у квасац.
4. Умути шне од 6 јаја. Жуманце умешај у масу и затим додај у тесто још $\frac{1}{4}$ литра, тако да потрошиш пола литра млека.

5. Квасац стоји 1 сат да надође, затим све заједно умешај да направиш лепо тесто. Затим ово тесто пола сата лупај и стави на плех да се одмара, после два сата стави у рерну, пеци један сат.

6. На врх стави трешње, чим ставиш тесто у плех.

7. Затим исеци на лепе парчиће.

8. Кад извадиш из рерне, поспи мало шећером.

Кукурузни колачи или лањаче

1. 1 добар литар белог кукурузног брашна, пола литра белог брашна.

2. 1 кашика шећера, мало ђундеве.

3. Шне од 3 јаја и колико треба соли.

4. 1 прашак за пециво и кукурузно брашно напари млеком или водом ако немаш млеко, умеси ретко тесто. Ово тесто треба да стоји око два сата да се одмара, затим стави на плех да се мало одмори, а док се пече премажи га машћу. Кад буде печено, исеци лепе коцке, да лепо изгледа.

Како кувамо спанаћ

1. Спанаћ скувамо, затим га ситно исецкамо, припремимо запршку, у маст ставимо мало више брашна. Кад ово добро порумени, у запршку додај спанаћ. Затим промешај и долиј колико треба млека, посоли колико треба.

Шид, 28. априла 1943.

Марија Демшар

УПУТСТВА

Како чистимо собе, под (улаштен, жут)

1. Отворимо прозоре.
2. Раскрчимо, донесем лавор воде и шта треба.
3. Савијем тепихе и очистим на отвореном простору.
Средом и суботом не износимо јер немамо времена.
Идемо. Госпођа иде на пијацу да купи шта треба. Очистимо их у соби метлицом.
4. Очистимо смеће.
5. Крпом обришем чупке прашине, крпом обавијеном око метле.
6. Одозго крпом обришем и прашину, лепо чисто.
(Ако то не учиним, Госпођа ме грди.)
7. Под обришем, људски, лепо, да се цакли.
8. Лавор воде однесем натараг и средим лепо све што треба.
9. Затворим прозоре и соба је спремна.

У Шиду 29. априла 1942.

Како чистимо тепихе

Једанпут недељно чистимо све тепихе из свих соба, односно сваког петка. Теписи су у пет соба. У четири собе

оридамо. У три собе сваког дана. А у једној само једанпут недељно ридамо.

Дакле, како чистимо тепихе

1. Излупамо их, тучемо прахером.
2. Мало их испрскамо водом помоћу метлице.
3. Лепо очистимо, обришемо прашину метлицом.

Како спремим Господину и Госпођи у подне сто за ручак

1. Сто лепо прекријемо столњаком, преко ставимо још један мањи надстолњак, лепо извезен.

2. Ставим бокал воде и 2 чаше за 2 особе или 2 душе.

3. Тањира стављам 8, 6 великих и 2 мала. На сваки крај стола ставим 2, ако је супа, стављам на врх дубоке, а ако је нема, онда само плитке, на средину стола и са стране стављам 4: 2 велика и 2 мала на врху великих.

4. Затим 6 кашика, 5 виљушака и 5 ножева. Са десне стране стављам поред тањира кашику, виљушку, нож, кашику, виљушку, нож.

5. Кашике стављам да се служи из чиније.

6. Остале ножеве и виљушке стављам на сваку страну тањира.

7. На сваки тањир ставим једну белу чисту салвету.

Како припремимо ножеве за стављање на сто

1. Очистим их шмиргл папиром.

2. Поквасим их у води.

3. Лепо фино обришем да буду суви, да блистају.

Кашике и виљушке лепо пребришем из креденца, пре него иду на сто.

Тањир исто тако пребришем из креденца лепом крпом, посебно одвојеном само за брисање.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i> (Весна Буројевић)	7
<i>Успомене и коментари</i> (проф. др Марија Станоник)	13
Записник	21
Писма из Шида	25
Додатак: Рецепти и упутства	89

Марија Демшар
ПИСМА ИЗ ШИДА

Галерија слика
„Сава Шумановић”, Шид
Установа културе од националног значаја
Шид, Светог Саве 7.
www.savasumanovic.com

За издавача
Весна Буројевић, директор

Лектор и коректор
Јелица Недић

Припрема за штампу
Таијана Божић

Штампа
ГИП „Илијанум”, Шид
2014.

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-87699-13-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.6-6

ДЕМШАР, Марија

Писма из Шида / Марија Демшар ; [превела Маја Ђукановић ;
приредиле Марија Станоник, Весна Буројевић]. - Шид :
Галерија слика "Сава Шумановић", 2014 (Шид : Илијанум). -
101 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 300.

ISBN 978-86-87699-13-7

COBISS.SR-ID 292334599

Isakdo-galunje go

Teško mi je, to

solno na svojoj

ste meoreno by

bi je talaoya

mula ali ni,

4 kajte prevec

sineu inopubili

Isakdo-galunje go

to otali tuoli nov

to Boce en harm

1. rok Briljant a

3. rok Water line

tem vora to

vora paxolacjona

in sestru, to

svojim ljublim domaćim ker je tak
ker vem da preživota prebiti ko
zjim ljubim senom koterega
ljubiti in tuoli in leno svoj
olusoi koterega se secolaj

Toole, Dvojca Gospod me
isteno je olo olo v svojim
v nogo in tolovilo

-olovo- vemo ta ki olo nam
om olovo tonej Kompozicijo
m Boole namo-ol in noli tolo ki
enerik, Tuoli tu je ostalo

ker si nor, ker niam in se njo lo.

Dvojca moja Jona so
m, Po olovu jo tuou voz Almo-
ladvaljejo mo se so enkrat

9 788687 699137